

VÁLASZTÓJOGI KÜZDELMEK MAGYARORSZÁGON
A XIX.-XX. SZÁZAD FORDULÓJÁNAK
ÉVTIZEDEIBEN ÉS A MAGYARORSZÁGI
SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT

Doktori értekezés

Dr. Horváth István Károlyné

Szeged

1983

I.

BEVEZETÉS

A polgári fejlődésben élenjáró európai országokban a választójogi formák, választási elvek, keletkezésük időpontjáról a XX. század elejéig - de később is - jelentős és gyakori változáson mentek keresztül. Ezek a változások az esetek többségében előrelépést jelentettek az általános, egyenlő, titkos és a végrehajtó hatalomra is kiterjedő választójogért folytatott harcban. Természetesen voltak visszalépések is a változások során, s hosszú időnek kellett eltelni ahhoz, hogy elérjék azt a formát, amelyet a többi európai ország polgárai követendő példának tartottak. A választójogért - mint alapvető polgári demokratikus jogért folytatott harc fokmérője előbb a polgárság majd a munkásság politikai érettségének; s míg a két osztály ilyen jellegű "érettségében" Anglia, Franciaország esetében egymásutánosság mutatható ki kezdetben; a nyugateurópaihoz képest viszonylag elmaradottabb közép- és keleteurópai országokban a két osztály választójogi küzdelmei időben sokkal közelebb esnek egymáshoz.

Munkánk során e kérdések feltárására tett kísérleteink ütköztek a legnagyobb nehézségekbe. Sem a jogtörténeti sem a polgárjogi szakirodalom nem foglalkozik

II.

kifejezetten a választójog történetével, a választójogi küzdelmekben résztvevő társadalmi erőkkel még kevésbé. A problémát európai összefüggésében ismerő - vagy ismerni vélő - jogtudósok közül leginkább Vázsonyi Vilmos munkáit lehetett hasznosítani /természetesen igen körültekintő kritikával!/, bár ő elsősorban a végrehajtó hatalom választási alapra helyezésének problémáival foglalkozott. Tehát nagyon sok munkából, illetve azokban rejtetten, nyomokban előforduló közlésekből lehetett összeállítani a fejlett Európára jellemző összképet, s ez vonatkozik a munkásság küzdelmeivel kapcsolatos kérdésre is. Franciaország esetében nagyon kevés anyag állt - ennek tisztázására - rendelkezésünkre, Németország, de főként Ausztria esetében szerencsésebb a kérdés kutatója.

Mindezekkel együtt, s mindezek ellenére eléggé világos következtetést vonhatunk le a választójoggal és választási elvekkel kapcsolatban: hosszú idő, bonyolult, nehéz küzdelem során formálódott a klasszikus polgári demokrácia egyik legalapvetőbb joga, a választójog olyanná, ami példaként szolgálhatott, s ebben a formájában *mindenütt* a XX. század utolsó évtizedeire jelent meg. Ebből a szempontból Magyarország elmaradása nem egyértelmű. Az 1848-as választójogi törvény a maga nemé-

III.

ben, európai mércével mérve is az élvonalba tartozott, s egészen 1874-ig - ha visszaélések voltak is - ennek alapján választottak. A visszalépést Magyarország esetében egyfelől az Ausztriához kötött, függői viszony, a kiegyezés változatlan fenntartását óvó kormánypárt politikája okozta - másfelől a nemzetiségektől való félelem.

Nagyon árnyaltan ítélhető csak meg a Magyarországon folyó választójogi küzdelem. Összehasonlítva a magyarországi választójogi formát az európaiakéval - 1874-ig túl nagy eltérés nincs. Az 1874-es választójogi reform megszüntette a titkos jelleget, és hátrányos volt a nemzetiségek számára elsősorban az igazságtalan kerületi beosztás miatt. Ennek ellenére valódi küzdelemre csak 1905-től került sor; s a Függetlenségi Párt és a koalíció sem ezt a problémát helyezte előtérbe, de azok az erők, amelyek ezt a jogot akarták "megadni" szintén csak ütőkártyának, manipulációs eszköznek tekintették a választójog reformját. A Szociáldemokrata Párt vezetőségének, bírálóinak véleménye élesen eltért egymástól ha a választójogról volt szó; a polgári radikálisok és a szociáldemokraták szintén eltérő véleményeket képviseltek alapvető problémák - így a választójog - megítélésekor; nem szólva az uralkodó osztályok

IV.

pártjainak és a parlamenten kívüli ellenzék csoportjainak ellentéteiről az ország pillanatnyi állapotát és a jövőben követendő utját illetően.

A választójog kérdése volt mégis az egyetlen ügy, amely a XX. század elején minden szembenálló erő haladást sürgető csoportját összefogta, s bár nem járt sikerrel a "hétéves háború", de jelentősége a haladó erők egymásratalálása, a Szociáldemokrata Párton belüli problémák tisztázása, a munkásság állampolgár-tudatának kialakulása szempontjából egyedülálló.

I. FEJEZET

VÁLASZTÓJOGI FORMÁK ÉS REFORMOK
VALAMINT A MUNKÁSSÁG VÁLASZTÓJOGI
KÜZDELMEI NÉHÁNY NYUGAT-EURÓPAI
ORSZÁGBAN

"A választójogot, mint általában minden politikai jogot, nem az "igazságosság" és hasonló polgári demokratikus frazeológiák valamiféle absztrakt sémájához kell mérni, hanem azokhoz a társadalmi és gazdasági viszonyokhoz, amelyekre szabott"

Rosa Luxemburg^{1/}

A polgári fejlődésben élenjáró európai államokban a választójog formái, a választási elvek, ezek állandó módosítása valóban mérhető "azokhoz a társadalmi és gazdasági viszonyokhoz, amelyekre szabott". De a választójognak - rendkívül sok változata lévén - nemcsak a meglévő, az adott országban éppen érvényes formája fokmérője a társadalom és gazdaság viszonyainak, hanem a választójogi küzdelem is; s ez a XIX.-XX. század fordulójának évtizedeiben elsősorban Közép- és Kelet-Európa országaira jellemző.

Ha a magyar polgári radikálisok által "művelt nyugatnak" nevezett országok választójogi formáit, a közigazgatásban is érvényre juttatott választási elveit és gyakorlatát vizsgáljuk, az a forma, amely követendő példaként lebegett az elmaradottabb európai országok gondolkodói előtt - a XIX. század végére alakult ki, azokra az évekre, amikor ezen elmaradottabb országok társadalmi erői is nagy lendülettel indították meg a harcot a választójog modernizálásáért, a nyugatihoz hasonlóvá tételéért. Ez a harc a

különböző pártok, csoportok részéről a legkülönbözőbb meg-gondolások alapján folyt, de nyilvánosan bevalott céljai között ott szerepelt majdnem minden esetben a nyugathoz vi-szonyított fáziskésés behozása.

A polgárosult, európai illetve a világ élvonalába tartozó független országok progresszív erői is hosszú, sok buktatóval járó küzdelemet folytattak ennek az alapvető polgárjognak kivívásáért, s ha elnyerték is az általános, egyenlő, titkos választójogot, újabb és újabb problémákkal kellett szembenézniök. Ez azt bizonyítja, hogy az általános választójog elnyerése csak egyik - bár alapvető - mozzanata az állampolgár azon jogainak, amelyeknek, révén lehetősége nyílhat az állam ügyeibe való beleszólásra, illetve leg-alább annak az illúziónak a kialakítására, hogy ezt meg-teheti.

A XIX. század gondolkodóinak - de hétköznapi, politi-záló embereinek - a tudatában is különleges szerepe volt a parlamentarizmusnak. A francia forradalomban hatalomra ju-tott polgárság próbálja elhíttetni magával és mindazokkal, akiknek polgárjogokat adott, hogy az állam, a nemzet éle-tét tartják a kezükben. A XIX. század parlamentjei - főleg Nyugat-Európában - a legfelsőbb döntések meghozatalának színterei, a politikai irányzatok vízválasztói, szerepük jóval nagyobb volt mint a XX. század első világháboru utá-ni párlamentjeinek. A XX. század legnagyobb politikai küz-

delmeit ugyanis jórészt a parlamenttől távol vívták egy-egy politikai párt erői, s éppen ezért a XX. század embere kisértetlenül állhat a parlamentarizmussal kapcsolatos politikai harcokkal szemben.

A századforduló politikai küzdelmei azonban ha nem is a parlamentben kezdődtek vagy folytak - végülis a parlamentben dőltek el. Nem véletlen Engels megjegyzése ezzel kapcsolatban: "Amíg az elnyomott osztály, a mi esetünkben a proletariátus, nem eléggé érett a maga felszabadítására, addig a fennálló társadalmi rendszert, mint egyedül lehetőséget ismeri el, és politikailag a kapitalista osztályok uszályába kerül... Az olyan tömeg azonban, amely az emancipációra megérett, önálló pártot formál, saját képviselőit és nem a kapitalistákat választja. Az általános választójog így a munkásság érettségének fokmérője".^{2/}

Adott esetben - több évtizeddel előbb - a polgárság érettségének fokmérője volt a választójogi harc. Angliában az első, fontosabb választójogi reform előtti viszonyokat M. Ostrogorski^{3/} a következőképpen foglalta össze: "... az arisztokrata osztály abszolút uralma volt a jellemző. Hatalmuk kizárólag vagyonukon és társadalmi befolyásukon nyugodott. E magántermészetű befolyást erősítette a vidéki nemeseknek köztekintéllyel való felruházása is, azon szerep által, amelyet megyéjük kormányzásában játszottak. Csak a földbirtokosokról tartották, hogy az ország sorsában igazán érdekelve vannak... Akiknek vagyonuk nem volt, vagy csak ingó vagyonuk volt, azok csak kalandorok voltak. Magu-

kat tekintvén egyedül uraknak, a földbirtokosok külön társaságot képeztek, jobban mondva ők képezték a jó társaságot. Az az ember, aki üzlettel dolgozott, még ha bankár volt is, nem tartozott a jó társasághoz. Ugyanez állt a szabadfoglalkozásuakra nézve. De ha valaki a középosztályból intelligenciájával, munkájával felemelkedett, ha úgy élt mint az urak, semmi sem gátolta meg, hogy fölvéteessék az uralkodó osztály körébe, mert hisz az osztályok között törvényes korlát nem volt... A politikai mechanizmus ilyen körülmények között igen egyszerű volt. A képviselőválasztások előtt a legbefolyásosabb vidéki nemesek összegyűltek és megállapodtak a jelölt személyében. Az osztályhoz tartozók bizalomból vagy szokásból elfogadták a jelöltet, a magas cenzus miatt kevés választó egész existenciájánál fogva megszokta a nagy földbirtokosok felé való gravitálást. Különben skupulus nélkül megvásárolták a szavazókat... eltekintve azon kis helyektől, hol egészben és egyszerre meg lehet vásárolni a mandátumot. A megválasztottak túlnyomó részben arisztokraták voltak, vagy olyanok, kikre az arisztokraták számíthattak. Független gondolkodásu elem igen kevés volt, a társadalmi fegyelem elvégezte a politikai fegyelem dolgát is. A parlament a gentlemanok első klubja volt: ha tagjainak valamelyike az összhangot meg akarta zavarni eltávolították... A törvényjavaslatok felletti viták alig érdekelték őket, ritkán és csak nagy ütközetek napjain jelentek meg a házban, akkor még a hátvédet is behívták a szavazatok szaporítására... Ez az uralkodó

osztály semmit sem tett azért, hogy kivonja a tömeget abból a tudatlanságból amelyben nyomorgott, vagy, hogy öntudatát erősítse azzal, hogy neki is van köze a hazához."

Az 1689 óta polgári fejlődés útjára lépő Anglia társadalmi viszonyainak ábrázolása ez az Ostrogorski-idézet, a magas cenzusra és az arisztokrácia számára kedvező választókerületi beosztáson alapuló választások eredményeként összeülő törvényhozó testület ismertetése révén.

Angliában a választójog általánossá tételének elvét először a forradalom idején Cromwell katonatanácsa proklamálta, de a magas cenzus miatt éppen általános-jellegét veszítette el. Így a parlament, a benne főszerepet játszó osztályok miatt távol állt mindattól, amit képviseleti rendszernek lehet nevezni, s a XIX. század elején semmilyen alapvető vonásában nem különbözött a XVIII. század parlamentjeitől. Közben új nagyvárosok nőttek ki, amelyeknek egyetlen képviselőjük sem volt a törvényhozásban /Manchester, Birmingham, Leeds, Sheffield, stb./, vidéken pedig azokat a kisbirtokosokat, akik a grófságokban 40 shilling cenzusu birtokaik alapján szavazhattak csaknem teljesen elszőpörték a kisajátítások. Így az 1830-as években jelentkező gazdasági válsággal egyidőben a polgárjogok rendezésére is sort kellett keríteni a fennálló helyzet tarthatatlansága miatt.

Kényszerítő erővel birt a polgárság mellett fellépő munkásság a reformok megvalósításáért indított harcban. A reformtörvény egyrészt a grófságokban szabályozta a választó-

tőjogot /ott a bérlő gazdálkodóknak adta meg/, másrészt a városokban az évi 10 fontnál nagyobb jövedelműre becsült házak tulajdonosainak, illetve azoknak, akik évi 10 font lakbért fizettek - azaz a városi középosztálynak. Eszerint sokan elvesztették szavazati jogukat - főként a városokban - de a törvény pozitív oldala elsősorban az volt, hogy az ipari városok is rendelkeztek ezután képviselőválasztási joggal. Londonban és a nagy ipari városokban összesen 42 új választókerületet hoztak létre. A munkásokat igyekeztek meggyőzni arról, hogy ez az új törvény helyzetük javulását fogja eredményezni, s eleinte lelkes hívei voltak az új választójogi törvénynek, de nagyon hamar ki is ábrándultak. Ez az intézkedés a választók számát 220 ezerről 670 ezerre emelte, a politikai hatalmat az ipari burzsoázia és a középosztály kezébe juttatta. Megváltoztatta a politikai egyensúlyt az alsóház és a lordok háza között - az előbbi javára, s ezután /ha formálisan is/ az alsóház joggal állíthatta magáról, hogy a népet képviseli egy arisztokrata klikkel szemben.

A munkásság, Lovett és Owen vezetésével, országos szövetséget alakítva az általános, titkos választójogot irta zászlajára ebben a küzdelemben, s lényegében az ő fellépésüknek köszönhető az 1832-ben elfogadott törvény. Ez a törvény viszont kizárta őket az összes előnyből, s ez okozta elfordulásukat a parlamenti módszerektől, s orientálta vezetőiket is a forradalmi szakszervezeti mozgalom irá-

nyába. 1836-ban jött létre a londoni Dolgozók Szövetsége, s az 1837-es gazdasági válság következtében feléledt reformmozgalom élére állt. A szövetség által szerkesztett feliratban testet öltött az a hat pont, amely mint People's Charter lett közismert, s amely Engels szerint "elegendő az egész angol alkotmány megbuktatására, beleértve a királynét és a lordokat"^{4/}.

Ebben ugyanis az 1832-ben elfogadott választójogi törvény összes gyengéjére rátapintanak: egyenlő választóköreket, a képviselőjelöltek vagyoni korlátozásának megszüntetését, általános választójogot a férfiaknak, évenkénti parlamentet, titkos szavazást és a képviselők díjazását követelték. Ez a hat pont, amely a radikális polgárság számára a dolgok végpontja volt a proletariátus számára csak eszköz a további célok megvalósítására^{5/}.

Hatalmas tömegmozgalom bontakozott ki az egész országban, taktikájukban az első lépés tömeggyűlések tartása volt. /Glasgowban 200 ezer, Newcastleban 80 ezer, Leedsben 250 ezer, Manchesterben 300 ezer ember gyűlt össze/. A következő lépés kívánságaikat tömegkérvény formájában a parlament elé juttatni, s ha ezt visszavetik, általános politikai sztrájkot terveztek, avagy "szent negyet."^{6/}

A küzdelem első szakasza 1838-ban Lovett, O'Connor, O'Brien letartóztatásával s a mozgalom föld alá szorításával végződött. 1841-ben - O'Connor kiszabadulása után - került sor a második kérvény megszerkesztésére, s ezt már

Anglia felnőtt férfilakosságának több mint fele aláírta. /3 millió 315 ezer/ A parlament azonban ezt a kérvényt is visszavetette, követeléseik nem váltak valóra, hamarosan a mozgalom belső gyengeségei és jelentkeztek - de Angliában a munkásság ezekben az években és az általános választójogért vívott harcban mutatta meg erejét, jelentkezett önálló politikai tényezőként, s rádőbbent arra, hogy első számú ellensége az ipari burzsoázia.

A harcot tovább kellett tehát folytatni, az általános, egyenlő, titkos választójogért is és a méltányosabb kerületi beosztásért is. John Russell liberális kormánya három alkalommal is benyújtotta választójogi reformjavaslatát /1852, 1857, 1860/, de a külpolitikai feszültség miatt, melyet a krími háború okozott, nem foglalkozott ezekkel a parlament. A liberálisoknak ezt a hibáját használta ki a konzervatív kormányfő, Derby, aki úgy tudta megtartani hatalmát a liberális többségű parlamentben, hogy 1867-ben megadta a választójogot a városi munkásságnak, s így a választók száma 3 millióra emelkedett. 1872-ben vezették be a titkos szavazást, a több képviselőt választó körzetekben pedig a korlátozott szavazást.^{7/} Gladstone liberális kormánya külpolitikai kudarcait /Szudán, Afganisztán/ a választójog további kiszélesítésével akarta ellensúlyozni, s 1884-ben megadta a választójogot minden olyan polgárnak, akinek egy éve háza illetve házrésze volt, vagy olyan lakása, amelynek értéke évi 10 fontnak felelt meg. Így a vidéken lakók is elnyerték ezt a jogot, s a választók száma

8 millió fölé emelkedett. Ez Anglia akkori lakosságából 18 3-os választó-arányt jelentett, s ez a törvény 1918-ig érvényben maradt.

Az általános, egyenlő, titkos választójog az arányosabb kerületi beosztás tehát a Gladstone féle reformmal érte el azt a formát /a nők választójoga nélkül!/, amit a XIX. század végén modernnek lehet nevezni.,,Azonban ez csak a törvényhozásba való bekerülés választási elvét jelentette - a közigazgatásban még pár évig váratott magára a választási elv érvényesítése.

Az angol megye önkormányzatát egy sajátos szervezet, a békebírói intézmény tagjai irányították. A békebírókat nem választották és nem is nevezték ki a szó szoros értelmében, hanem mint a hűbérurak - akiknek a helyébe léptek - fontos teendőiket vagyoni erejük, földbirtokuk alapján végezték, ami a legkézzelfoghatóbb bizonyíték amellet, hogy ez az intézmény "az arisztokrácia és a gentry teljes társadalmi fölényének"^{8/} maradványa. Ilyen tisztséget csak azok viselhettek, akiknek évi 1000 font jövedelmük volt. /az 1000 font alsó határ!/ Ez a testület egyfelől bírói teendőket látott el, fontosabb bűnügyekben elővizsgálatokat folytatott, némely esetben magánjogi perekben is ítélkezett; másfelől vezette a megye közigazgatását. A megye élén álló lord-helytartó nem volt a testület fölé rendelve, közöttük mellérendeltségi viszony volt. Negyedéves gyűléseiken szavazták meg a megyei adókat, felülvizsgálták a kis és kerületi gyűlések döntéseit, gyakorolták a

közigazgatási biráskodást, azaz felelőségre vonták a béke-bírói testület arra "érdemes" tagjait. Mindezen teendőket ingyen látták el. Ingyenesen látta el feladatát - a bírói ítéletek végrehajtását, a fogházak felügyeletét, az esküdtek névsorának összeállítását a sheriff is, de őt mindig választották.

Tehát az angol megye megreformálásáig, 1888-ig exkluzív, arisztokratikus szervezet volt, s csak 1888 után szűnt meg ez a jellege, s ettől kezdve kerülnek választás útján hivatalukba a megye vezető testületének tagjai. A megyékben tanácsok alakultak, pontosan körvonalazott hatáskörrel: végezték a közigazgatást 3 éves ciklusokban, maguk választották elnököket, kinevezték a megyei tisztviselőket, megállapították fizetésüket, kivetették a megyei adókat. Ez a reform rendezte a városok közigazgatását is, és ennek köszönhető, hogy az 1889-es London-megyei választáson 118 képviselő közül 79 volt radikális beállítottságú, aki városi tanácsos lett, köztük Burns szocialista vezető is bekerült ebbe a testületbe.

Ez az eredmény, a "csodálatos év", az angol munkásmozgalom felívelő, új szakszervezeteket létrehozó, küzdelmének eredménye, amelyet Engels a következő szavakkal jellemezett: "Az emberi nyomor ez óriási tárháza /az East End/ már nem azaaz állottvizű tó, ami hat évvel ezelőtt volt. Lerázta tespedt kétségbeesését, visszatért az életbe és az ugynevezett új szakszervezeti mozgalom hazája lett... Az

új szervezetek olyan korban létesültek, amikor a bérrend-
szer örökkévalóságába vetett hit megingott... S most lát-
juk, hogy az új szervezetek általánosan átveszik a mun-
kásosztály mozgalmának vezető szerepét és mindinkább
vontató kötélre veszik a gazdag és büszke szervezeteket."9/

Az európai kontinens polgári államai közül a legérdekesebb, legintenzívebb, legváltozatosabb választójogi küzdelmek, a választási és kinevezési rendszer váltakozásának gyakorisága Franciaországban zajlott le.

Az 1789-től eltelt száz esztendő alatt Franciaország három ízben volt királyság, kétszer császárság, és háromszor köztársaság, ami az államformát illeti. Tizenöt alkalommal deklaráltak alkotmányt, huszszor iktattak törvénybe választójogot, s ez annak a jele, hogy a hatalmi változásokon túl - sem a polgárság sem a munkásság igényeit nem elégítették ki a választójogra vonatkozó törvények.

Az általános választójogot először az 1791-es forradalmi alkotmány biztosította, de ez cenzushoz kötött, amit majd a jakobinus alkotmányban eltörölnek, s csak korhoz és nemhez kötik ennek a jognak a gyakorlását. Ebben a korban az a legdemokratikusabb forma, hiszen csak a 21 éves korhatár jelentett korlátozást. A direktóriumi alkotmányban visszatért a cenzus, amit azután állandóan emelni lehetett. A Bourbon-restauráció éveiben is, de 1830 után is ez történt, s így természetes, hogy a burzsoázia hatalomból kiszorított rétege is és a munkásság is 1848-ban egyik legnagyobb feladatának az általános választójog kivívását tartotta. Ugyanis ennek a jognak a törvénybe iktatása 240 ezerről 9 millióra emelte a választásra jogosultak számát. Ugyanekkor vezették be a listás- választásokat is, a választókerületek azonosak lettek a megyékkel, képviselőiket relativ többség alapján választhatták. Ez azonban azt a

veszélyt rejtette magában - a tulnyomó paraszti többség miatt - , hogy olyan törvényhozó testület és annak felelős kormány jön majd létre, amely kockáztatja a polgári társadalom létét. Ez ellen szánta biztosítéknak a Ledru-Rollen-kormány az elnök hatáskörének kiszélesítését, törvényhozó hatalomtól való függetlenségét, a végrehajtó hatalom erősítését, a bírák elmozdithatatlanságát. A polgári köztársaság hívei, akiknek Cavaignac volt a jelöltjük abban bíztak, hogy ő nyeri meg a választásokat, s állítja helyre a polgárság rendjét. A választásokat azonban Louis Bonaparte nyerte meg, rá szavaztak a parasztok milliói, de a Cavaignacra eső szavazatok csekély volta arról is tanuskodott, hogy a kispolgárság és a munkásság zöme is Bonapartében látta azt a személyt, akitől sorsa jobbrafordulását remélhette.

Louis Bonaparte egyik első ténykedése az volt, hogy bevezette a hivatalos jelölést, ami azt jelentette, hogy a képviselők a prefet jelöltjei közül kerültek ki, a prefet-eket viszont a köztársasági elnök nevezte ki. Így Bonaparte mint a köztársaság elnöke, majd mint III. Napóleon császár a prefet-ken keresztül befolyást gyakorolhatott a választásokra. Megtette ezt, mint köztársasági elnök - így lett császár -; és mint császár hatalmát többek közt így is biztosította. Bukása után a harmadik köztársaság törvényhozása ebben a jelölési formában cesarisztikus veszélyeket láttak, s visszatértek a listás választási

rendszerre s a relatív többség elvére. A relatív többség viszont a monarchikus erőknél kedvezett, s ennek következtében 1875-ben egy olyan törvényt fogadott el a törvényhozó testület /395 szavazattal 326 ellenében!/ amely ismét a hivatalos jelölést hozta vissza, ami ugyancsak a monarchikus erők számára jelentett többséget. A köztársaságpárti baloldal élén Gambetta hosszas politikai küzdelem után ismét kivívta a köztársaságpártiak ideálját, a lista választási rendszert. Ismét minden departement egy választókerület ahol a politikai pártok listákkal indulnak, s minden listán annyi jelölt szerepelhet ahány képviselő választható a megyéből. Minden választópolgárnak annyi szavazata volt ahány képviselőt az illető választókerület delegálhatott. Azonban ez sem jelentette a köztársaságpártiak abszolút többségét^{10/}, tehát az újra bevezetett lista választás sem tisztázta a parlamenti többség kérdését. Sőt, lehetővé vált, hogy a köztársaság egyik legveszélyesebb ellenfele, Boulanger tábornok minden megyében jelöltethesse magát, s féltő volt, hogy megválasztása esetén felveti az államforma kérdését és megalapítja a harmadik császárságot.^{11/}

1889-ben újra megváltoztatták a választójogi rendszert, visszatértek az egyes jelöléshez, s azt is törvénybe iktatták, hogy mindenki csak egy megyében jelöltetheti magát. Ez a választási forma viszont sok visszaélés melegágya volt, főleg pótválasztások esetén. A kortárs gondolkodók közül

nem egy elég sötét képet festett az egyes jelölés hátrányairól. Változtatni akartak ezen olyan jeles tudósok mint Maculay, Taine, Sismondi. Fő kifogásuk a korrupción kívül - "amelyek a választásokat nem egyszer nyilvános rablóhadjáratához teszik hasonlóvá... a köz érdeke sutba dobva, a magánérdek rohammal esik neki az államkincstárnak... a politika együtt süllyed a politikusok szintjének süllyedésével..."^{12/} - a csalás lehetősége, ugyanis a titkos választások esetén sok szavazatot meg lehet semmisíteni; olvashatatlan írásra, javításra stb. hivatkozva. Kétséggel Franciaország polgárai élvezték Európában az általános, titkos választójogot illetően a legnagyobb demokráciát, példaképpül szolgálva a környező államok számára, azonban "ez a köztársaság megyei és községi szabadságok nélkül csak cím, könyv nélkül."^{13/} A végrehajtó hatalom tagjainak is választás útján kell funkcióikhoz jutni, a kinevezési rendszer a végrehajtó hatalomban könnyűvé teheti a monarchia visszaállítását, hiszen a kinevezett a mindenkor központi hatalom függvénye.

Franciaországban a forradalom idején minden alkotmány az önkormányzat a választási elv alapjára helyezte a közigazgatást. A törvénykönyvekben /és a jakobinus diktatura kivételével/ a valóságban is ismeretlen a centralizáció, a közigazgatás embereinek kinevezési rendszere egészen 1800-ig. Először a köztársaság megszüntetésekor I. Napóleon államcsínye után található meg olyan formában,

hogy a megye, a község tanácsait a központi kormány nevezte ki részben közvetlenül részben közvetve. Ez a centralizáció 15 évig nehezedett az országra, s háttérbe szorította, kiölte vidéken az önkormányzatra alkalmas elemeket. Ezt a rendszert a visszatérő Bourbonok sem enyhítették, hiszen az ő hatalmuknak is bástyája volt. Az 1830-as forradalom után az alkotmány szerint a megye és a község élére választások útján kerültek a jelöltek, s bár a rendkívül magas cenzushoz kötött választójogból egyenesen következik, hogy ezek a helyi nagyburzsoázia emberei lehettek elsősorban - a választási elv sikerét jelentette a jelölési elvvel szemben. Igaz, hogy a községi közigazgatás élén álló személyt, a maire-t továbbra is a kormány nevezte ki, de csak a megválasztott tanácstagok közül! Az 1848-as alkotmány, amely általánossá tette a választójogot, nem terjesztette tovább a közigazgatásban a választási elvet. A legkiválóbb republikánus gondolkodású franciák is sokszor tévedésbe estek a centralizáció-decentralizáció kérdésében. Dupin 1848-ban a nemzetgyűlésben azt bizonygatta, hogy a centralizáció a köztársaság vára, kincse. S végülis ez a centralizáció szolgáltatta ki az országot III. Napóleonnak. Ugyanis a kormány által kinevezett prefet^{14/} a megye élén rendkívül kiterjedt hatáskörrel rendelkezett: az ujoncállítási ügyei, a beszedett adók kezelése, a börtönök feletti rendelkezés, a választások lebonyolítása, szociális intézmények felügyeleti joga, stb. a kezében volt. Lényegében az

Összes minisztert képviselte, bár ténylegesen a belügyminisztérium kiküldötteként került hivatalába. III. Napóleon a prefet-k és a maire-ken keresztül biztosította hatalmát az államcsiny után, bár ez a stabilitás 1870-ben látványosan összeomlott, hogy átadja helyét a harmadik köztársaságnak.

A centralizációra épülő államgépezet ugyanis - természeténél fogva - egyszerre a legerősebb és a leggyengébb. Egy kéz mozgásba hozhatja, de a legkisebb zavart is megállítja az egész mechanizmus. Óriási erőket tud gyorsan egyesíteni "ennek ellenére könnyen megdönthető a vidékből kiszív minden életet megsemmisítve az önkormányzatot; minden a fővárosba összpontosul s a főváros cselekszik az ország nevében. A hatalom átvételénél ennek a gépezetnek a kézrekerítése alapkövetelmény, hiszen - legalábbis egy ideig - a hatalomátvevőnek, azaz mozgásba hozójának szolgál. A centralizációval szemben az önkormányzat olyan élő szervezet, amely nem szolgál bárkinek. Aki legyőzte a XIX. században Párizst, az Franciaországot győzte le, aki Londonon diadalmaskodott volna még nem hódította meg Angliát.

1851-nyarán Alexis de Tocquille, a demokratikus köztársaság igaz hive, figyelmeztette a nemzetgyűlést, hogy önkormányzat nélkül nincs szabadság - s rövid idő múlva be is következett Louis Bonaparte államcsinye. Tocquille kifejtette azt is, hogy miért tartja egészségtelennek a francia fejlődést. A törvényhozásban a nemzet az általános, titkos, egyenlő választójog birtokában szinte korlátlan

szabadságot élvezett, viszont a végrehajtásra korántsem volt ekkora befolyása. Márpedig - főleg a XIX. században főként annak második felében - megnőtt a végrehajtás szerepe. Tocquille a végrehajtással kapcsolatban a következőket szögezte le: "Az olyan demokratikus népek, amelyek a szabadságot a politikai körbe bevitték, de az igazgatási körben a despotizmust nevelték fel - igen különös furcsaságokba esnek. Akár kell kormányzás az ügyek intézéséhez, akár csak egyszerű józan ész, abból a feltevésből indulnak ki, hogy erre a polgárok képtelenek. Ha pedig az egész állam kormányzásáról van szó, óriási szabadságot adnak a polgárságnak. Miután a választás minden rendszerén végigmentek anélkül, hogy a magukhoz illőt megtalálták volna - elbámulnak és keresnek tovább, mint-ha a baj, amelyet sejtenek, a választói rendszerben gyökereznek, pedig csak az ország alkotmányának ferdeségében rejlik. Az ilyen alkotmány, amely fejére nézve republikánus, de minden tekintetben tulságosan monarchikus - előttem mindig nagy szörnyetegnek látszott."^{15/}

Ennek a nem éppen hízogó módon kifejtett ellentmondásnak feloldására 1871. áprilisában történt egy kísérlet, amikor a Párizsi Kommün törvényei között első helyen szerepelt az a paragrafus, hogy minden község szabadon válassza meg a mairét és segédeit a 20 ezernél nagyobb lélekszámú községekben a kisebb községekben pedig a választott községtanács tagjai közül a kormány nevezze ki ezeket a hivatalnokokat. Ezt a vívmányt a monarchista Broglie javasolta

alapján 1874-ben visszavonták, s ezzel a "monarchizmus 36 ezer ügynöke"^{16/} került hivatalba a köztársaság aláaknázására.

Óriási előrelépés volt 1882-ben az a törvény, amely minden községnek megadta a maire-választás jogát. Az 1888-ban megrendezett községi választásokon a köztársaságpártiak fényes győzelmet arattak hiába próbálkoztak a monarchisták kisebb adó fizetésének ígéretével táborukba csábítani s szavazóként megnyerni a francia községek lakosságát. Ezek után került sor több községben arra, hogy Párizs példájára hivatkozva kikötötték a vállalkozóknak a napi 10 órás foglalkoztatást a munkások, s több helyen előfordult, hogy község segélypénztárából sztrájk esetén támogatást kaptak, ami arra utal, hogy a szociális törvényhozás mellett a munkásság községenként is jelentős eredményt érhet el.

Poroszországban - és a német fejedelemségben, úgy tűnik 1848-tól kezdődően egyenes vonalú a választójog fejlődése. Az 1848-as német nemzetgyűlés elhatározta az általános, egyenlő választójog bevezetését, sőt maga a frankfurti parlament is nagyrészt cenzus nélküli, általános választójog alapján delegált képviselőkkel állt. Ugyanis Franciaország mellett a Német Szövetség volt az egyetlen Európában, amely ezt a jogot korlátozás nélkül elfogadta. Eszerint a feddhetetlen életű, 25. életévüket betöltött férfiak választhatnak, igaz, hogy nyíltan, de közvetlenül, s ez a választási mód nemcsak a birodalmi választásokon érvényesült

volna, hanem az egyes államok külön parlamentjei esetében is. Hamarosan bekövetkezett azonban a reakció: az 1848-ban elfogadott alkotmányt és törvényeket erőteljesen korlátozták, így 1849. áprilisában a Német Szövetség területének nagy részén - kivétel Baden és Bajorország - a választójogra vonatkozó forradalmi vívmányt is. Az új választójogi törvény a lakosságot vagyoni helyzete szerint három osztályba sorolta, s bár a legszegényebbek által alkotott harmadik osztály az első választóosztály 12-szerese, a második választóosztály 7-szerese volt létszámban, mégis minden osztály azonos számú elektort választhatott. Tehát a választás közvetett volt és nyílt, azaz az általános és egyenlő választások alapján összeülő népképviselő - a liberálisok nagy álma - nem valósult meg.

Azonban az abszolutizmus pozícióinak megszilárdulása és a haladó politikai erőkkel szemben tanúsított politikai nyomás ellenére is nagyarányú gazdasági fejlődés következett be. Az 1850-es 60-as évek az ipari forradalom kibontakozásának éveit, amelyekben az urbanizáció, a bér munkások - ezen belül az ipari proletariátus - számarányának növekedése, a burzsoázia vezető politikai osztállyá alakulása mellett a munkásmozgalom kibontakozása is gyors és nagyarányú. A felpeszdlő politikai élet kedvező számukra, s míg az 50-es években Engels szavaira emlékezve "a fennálló rendszert, mint egyedül lehetségest ismerik el, és a kapitalista osztályok uszályába kerülnek", az 1860-as évekre ez már nem mondható el. Az 1862-ben két csoportra szakadó lipcsei mun-

kásegyletből kiváló Előre-nevű szervezet határozott politikai elképzelésekkel rendelkező csoportosulás volt. Országos méretű munkáskongresszust hívtak össze, s elnöküknek Ferdinand Lassellet kérték fel. Lassalle ezt elfogadta, a kongresszus és az 1863-ban megalakuló Általános Német Munkásegylet pedig az ő programját tette magáévá.

Lassalle egész politikai koncepciójának gyújtópontjába az általános választójogért folytatott harcot állította, s ezt főlé helyezte minden egyéb követelésnek. Az ő elképzelései szerint ennek a jognak elnyerése után lehetséges minden egyéb a munkásosztály számára kedvező változás. Hatása - ami a választójogi harcot illeti - a német és a kelet-európai országokban működő munkáspártokon közismert. A polgári fejlődés viszonylagos elmaradottsága illetve megkésettsége a felmerülő problémák megoldásának módszereiben is sok hasonlóságot eredményezett. Európának ebben a térségében a polgárság és a munkásság osztállyá szerveződése, emancipációs törekvései időben nagyon közel esnek egymáshoz, a munkásság igen hamar szembekerül a polgársággal, önálló erőként jelentkezik a választójogért folytatott küzdelemben is, és hajlandó - illetve vezetőik hajlandók - bizonyos körülmények között a burzsoáziával szemben monarchista erőkkel tárgyalni, s tőlük várni az általános választójog megvalósítását. Lassalle titkos tárgyalásokat folytatott Bismarckkal, valószínűleg kifejtette álláspontját a választójogról is; s amikor a "vaskancellár" minden társadalmi erőt meg akarván nyerni a kis-német egység ügyé-

nek, 1866-ban maga terjesztette elő a porosz parlamentben az általános, közvetlen választójog reformját - nyilvánvalóan tudta, hogy ez a munkásság egyetértésével is találkozik. "Bismarck az általános választójognak azért volt olyan lelkes híve, mert a német egységre törekvés örökségének tekintette..."^{17/} Az 1869-ben még csak az Északnémet Szövetség államai számára törvénybe iktatott jog - a 25 éven felüli férfiaknak adta meg a választás lehetőségét, s az 1848-as frankfurti parlamentben elfogadott törvény egyenes folytatásaként deklarálták.

Ezt az egységes Németország megalakulása után mindenhol bevezették, s a birodalmi parlament ennek alapján ült össze. Azonban erőteljesen korlátozott jogkörű testület lett, ugyanis az ülések elnapolása, a parlament feloszlatása és új választások kiírása az uralkodótól függött. A kormány nem a parlamentnek /mint a klasszikus alkotmányos monarchiákban!/ hanem a császárnak volt felelős, így a kormány összetételét sem a parlamenti erőviszonyok határozták meg elsődlegesen. Ennek ellenére a fejlődő munkásmozgalom egyre nagyobb veszélyt jelentett a fennálló politikai rendszer számára. 1871-ben 125 ezer szavazatot kaptak, 1874-ben már a háromszorosát. Mindezt olyan nehéz helyzetben, ami a Párizsi Kommün leverése után Európa minden munkáspártjára rányomta bélyegét. Németországban több ezer példányban kelt el a Tőke első kötete, az 1871-es kongresszuson fellépnek a 10 órás munkanap követelésével, nem véletlen hát Engels 1875-ben tett kijelentése: "A német pa-

rasztháboru" előszavában, ahol szerinte a német munkásmozgalom ereje abban van, hogy "amióta munkásmozgalom van, első ízben folyik harc annak mindhárom irányában - az elméleti, a politikai és a gyakorlati-gazdasági vonalon - összhangban, összefüggően és tervszerűen.^{18/} A Párizsi Kommün leverése után egyre szembetűnőbb a mozgalom súlypontjának áthelyeződése Franciaországból Németországba. A két munkáspárt egyesülése Góthában 1875-ben az elfogadott program minden hibája ellenére is történelmi jelentőségű, s minden politikai nyomás ellenére 500 ezer szavazatot kaptak az 1877-es választásokon.

Bismarcknak sikerült ugyan egy császár elleni merényletre hivatkozva megszavaztatni a kivételes, szocialista ellenes törvényt 1878-ban, ami a munkásszervezetek működését és sajtó jogát betiltotta ugyan, de a párt nézeteit a legális választói gyűléseken továbbra is kifejthette, s ki is fejtette, amelynek következtében a munkások képviselőjelöltjeire egyre több szavazatot adtak le /1871. 125 ezer, 1879- 437 ezer, 1890. 1 millió 400 ezer, ami 35 mandátumot jelentett, azaz 20 %-os arányt a birodalmi parlamentben/. A legális és illegális munka összehangolása mellett a kivételes törvény időtartama alatt éppen a választójogi gyűlések jelentették azt a platformot, ahol a párt agitációját kifejthette. S mivel már 1881-ben nyilvánvalóvá vált, hogy a kivételes törvény nem váltja be a hozzá fűzött reményeket, a Bismarck-vezette kormány változtatott munkáspolitikáján: a császár szociális reformokat jelentett be.

S bár a kortársak "császári szocializmusnak" csufolták ezt a politikát; a betegbiztosításról, öregségi biztosításról, rokkantsági segélyről hozott törvények mégiscsak a munkások nehéz mindennapjait tették elviselhetőbbé.

Németország eredményei - ami a választójogot, mint a politikai demokrácia egy jelentékeny darabját illeti - példamutatóak, s ami a törvényhozást illeti Anglia és Franciaország eredményeihez hasonlíthatók. Más a helyzet a végrehajtás illetve közigazgatás terén. Az 1872-ben alkotott és a 80-as években kiegészített önkormányzati szervezetben igen sok a komplikáció s nem mentes feudális maradványoktól sem. Mindez természetesen elsősorban a porosz területekre vonatkozik. A községi előljárókat közvetlenül választják, de funkciójukban megerősítésre szorulnak. Ezt a kormány kinevezett közege a Landrath teheti meg. Kivételt képeznek mindezek alól egyes földesuri birtokok /gutsbezirke/ amelyek nem tartoznak a községi kötelékbe, itt a község jogait a földbirtokos vagy a helyettese gyakorolta a birtok területén tartózkodók felett. Emellett egy másik feudális jellegű szokás is volt, egyes területeken a községi választóknak adójuk illetve birtokuk nagyságához mérten több szavazata is lehetett. A városokban a választók három csoportra osztva választották a képviselőtestületet. Mindegyik csoport a város adójának egyharmadát fizette és a városi képviselők egyharmadát választotta, ha három ember fizette az adó egyharmadát, akkor esetleg a másik 2 ezer adózóval szemben ugyanannyi képviselőt vá-

lasztott, nem beszélve arról, hogy a városi képviselők felének háztulajdonosnak kellett lennie! A járási szervezet, a kreistag tagjai földbirtokosok, városok és falvak választottjai; ezek tagjaik közül állandó bizottságot választanak s ennek a bizottságnak a feje a kormány által kinevezett Landrath. A bizottság tagjai csak nagybirtokosok lehetnek. A tartományi tanácsot a járási tanácsok választották, e szervezet főtisztviselőjét maguk közül delegálták, de funkciójában ez a hivatalnok is felsőbb jóváhagyásra szorult. A tartományi főnök elnöklete alatt működött egy tartományi választmány, amelynek öt tagját az állandó bizottság választotta a hatodikat a belügyminiszter nevezte ki. Ez a porosz-jellegű önkormányzat a bürokrácia és a birtokos osztály paktuma, minden intézményében a birtokosok vannak tulsulyban, s így nem a nemzet segítségével kormányozza önmagát, hanem a nemzetet kormányozza a birtokos osztály és a bürokrácia. Mindemellett a közigazgatás jó és precíz volt, de Németország porosz részei továbbra sem voltak a polgári szabadság színhelyei mert hiányzott az alkotmányosság és a demokrácia szelleme.

Ez a szellem még kevésbe volt megtalálható Ausztria alkotmányaiban és törvényhozásában. Az 1848-as alkotmánytervezetek megkíséreltek egy centralista, rendiséggel leszámoló polgári rendet teremteni, a pillensdorfi alkotmány legalábbis erre enged következtetni. Ebben a törvényhozás jogát a birodalmi gyűlés és a császár között osztották

meg, a birodalmi gyűlés egyik része a császári ház nagykoru tagjaiból és 150 kinevezett földbirtokosból álló szenátus, a másik része 383 képviselőből álló kamara lett volna. A választójogot az 1848. május 8-i császári pátenz szabályozta olyan módon, hogy elektoros rendszert vezetett be, az elektorok választásában a 24. életévüket betöltött, 6 hónapja egyhelyben lakó férfiak vehettek részt. Kizárták a választásból azokat, akik napi illetve hetibérért dolgoztak, akik szolgáltak vagy közadakozásból éltek. A májusi munkás, diák, kispolgári mozgalmak /az Akadémiai Légió és a Nemzeti Gárda petíciói/ hatására még, ebben a hónapban megszüntették a kétkamarás rendszert, a cenzust, és a napi vagy hetibéres munkások kizárását. Tehát a bécsi parlament megteremtette a demokratikus parlamentarizmus első feltételeit. Az új választójog alapján összeülő törvényhozó testület először Bécsben - majd az októberi forradalom miatt Kreimserben tanácskozott. Feladatának, elsősorban azt tekintette, hogy - Magyarország, Lombardia és Velence kivételével - valamennyi tartományt egy nemzetek feletti államban fogjon össze úgy, hogy a tartományi önállóság nemzeti követelését az összmonarchia érdekeivel egyeztesse. Tervezetük a törvényhozást, és bizonyos fokig a végrehajtást is, a birodalom és az ezt alkotó tartományok között osztotta meg. Eszerint a törvényhozás egy népi kamarából /Volkskammer/ és tartományi kamarából /Landerkammer/ állt volna; a népi kamara 360 tagját a választókerületek

közvetlenül választották volna 5 forintnál nem magasabb cenzus alapján. A tartományi kamara képviselőit a tartományokban választanák arra törekedve, hogy annak nagysága, egyenjogúsága egyidejűleg érvényesüljön. Ennek a tervezetnek azonban még a róla folyó vita előtt megpecsételődött a sorsa - 1849 márciusában a fiatal és új császár, I. Ferenc József feloszlatta, s ezzel egyidőben a Schwarzenberg-Stadion-Bach kormány új alkotmányt bocsájtott ki, a forradalom befejező aktusának szánva az általuk kidolgozott dokumentumot. Ebben felemeljék a vagyoni cenzust, s bár elvileg itt mondták ki, hogy a rendi alkotmányok ezután érvénytelenek - a kormány lemondott az alkotmányos szerepjátszásról.

1851 decemberében ezt az alkotmányt is felfüggesztette az uralkodó, s szigorú centralizációt és korlátlan abszolutizmust vezetett be. Az abszolutista korszak törvényhozása a legnagyobb ellenszenvet váltotta ki a liberalizmus képviselőiből. "A neoabszolutizmus a jozefinista Gesamstaat, a metternichi Polizeistaat és az ellenforradalmi katonai diktatura szerencsétlen keveréke"^{19/} s ez az olasz konfliktus idején a Bach-rendszer bukását jelentette. A sajtóban erősödtek a liberális - alkotmányos követelések. A kormány részéről azonban csak tétova kísérletekre került sor. Összehívták a Reichsratot, amely a korábbi államtanáctól csak annyiban különbözött, hogy a császár a tartományok jelöltjeiből 38 új képviselőt nevezett ki. Ez az új intézmény a nagybirtokosok gyülekezőhelye lett: magyar

ókonzervatívok és a cseh föderalista arisztokrácia játszotta a főszerepet. Lényegében e két csoport és az osztrák liberális-centralista erők összeütközéséről van szó, amely igen kevés eredményt hozott: az októberi diplomát. Ennek célja az volt, hogy a forradalom előtti magyar alkotmányt helyreállítsa, alkotmányos ellenőrzéssel a birodalmat a pénzügyi csődből kivezesse, elhárítva ezzel a nagyhatalmi politika akadályait. Széles jogkört biztosított a tartománygyűléseknek, de képviseleti rendszere a *rendi* alkotmányokat elevenítette fel, az arisztokráciát rekonstruálta. Az osztrák liberálisok, pénzügyi szakemberek szerint valódi alkotmányosság nélkül nem oldhatók meg a birodalom pénzügyi problémái - magyar részről a liberális nemzeti mozgalom fogadta ellenszenvvel ezt az intézkedést - a cseh polgárság és nemesség pedig becsapva és kisenmizve érezte magát. Az osztrák liberálisok vezéralakja, Plener, a soha ki nem próbált 1849-es oktrojált alkotmányt akarta életbe léptetni, amely a birodalmi központosítást és egy aránylag széleskörű polgári választójog bevezetését jelentette volna. Azonban "Az osztrák-német liberális mozgalom minden erőt megbénító nagy belső konfliktusa az volt, hogy vagy megteremti a feudális abszolutista erőket félreállító liberális rendszert, de lemond a nemzetellenyomó Gesamstaatról, a közép-kelet európai hegemoniáról - vagy ragaszkodik a centralizált Gesamstaathoz, de lemond a nyugati mintájú polgári liberalizmusról, megelégszik a felülről kapott látszatalkotmányossággal, a poli-

तिकai hatalomban való részesedés morzsáival."^{20/}

"Az osztrák-német liberalizmus nagy dilemmája, hogy választania kell a birodalmi egység és a polgári szabadság között, s a döntő pillanatokban mindig az előbbi mellett dönt."^{21/} Az 1861-es alkotmány sem hozta meg a centralista liberális erők győzelmét, ez is a föderalizmus-centralizmus harcának eldönthetetlenségét bizonyította: 1861. február 26-án kiadott császári pátens tartalmazta a választójog reformját is. Az alkotmány értelmében a birodalmi képviselőtestület az urak házából és a képviselőházából állt. Ezt évenként az uralkodó hivata össze, elnapolni, felosztatni szintén az uralkodó joga volt, mindkét ház elnökének kinevezési jogával együtt. Törvényt a kormány és a Reichsrat is kezdeményezhetett, de törvényerőre emelkedéséhez a két ház jóváhagyásán kívül az uralkodó beleegyezése is szükséges volt. /ezt az abszolút jogát Ferenc József Magyarországon is megtartotta a kiegyezés után is!/ A Landtagoknak a saját területükön szintén törvényhozói jogkörük volt, de elsősorban gazdasági és kulturális ügyekben élhettek vele.

A Landtagok illetve az általuk delegált képviselőház négy kuriára oszlott: a nagybirtokosoké az első, a kereskedelmi és iparkamaráké a második, a városoké a harmadik és a községeké a negyedik kuria. Az I. kuriában a nagybirtokosok szavazhattak, itt a választójog nem a személynek, hanem a birtoknak szólt, tehát nők is szavazhattak, s polgári származásuk is, ha ilyen birtok került

a kezükre. Azonban a nemesi birtok Ausztriában is nagyrészt csak a század végén került polgári kézbe, ezt a folyamatot a hitbizomány intézménye ekkor is erőteljesen korlátozta. A kereskedelmi és iparkamarák parlamenti képviselete a polgári érdekképviselőt beépítését jelentette egy feudális eredetű választási rendszerbe. A kuriális struktúra elve merev és bonyolult, s ezt csak terhelte a kamarák jelenléte, mert nem válhattak az adott rendszer szerves részeivé sem a polgári képviselet valóságos elemeivé. Jellemző sajátosság, hogy míg a többi kuria választási rendjét a pátenshez csatolt tartományi statutumok szabályozták, a II. kuria valamennyi ügye a pénzügyminiszter hatáskörébe tartozott. A kamarák tagjait a kereskedő és iparosrend tagjai közül választották, olyanok közül, akiknek önálló kereskedésük, üzemük vagy bányájuk volt, s legalább 100 forint jövedelemadót fizettek. Kamaránként egy-egy képviselőt küldhettek, tehát közvetett volt a választás.

A lakosság aránylag szélesebb rétegei a városi és községi kuriákban jutottak választójoghoz. Az adók nagysága szerint 3 választói testületbe osztották a polgárokat; az első testületbe tartoztak azok, akik a helyiség adójának egyharmadát fizették, a másodikba azok, akik az összadó második harmadát fizették. Szám szerint ők jóval többen voltak, mint az első kategóriába tartozók. A községekben csak az első két testület tagjai választhattak. A városok egy részében a harmadik testület tagjai is vá-

laszthattak ha legalább 10 forint adót fizethettek. Ez a rendszer nem egyszerűen az adófizetők egyharmadát, hanem a jelentős többséget kizárta a választójogból. Az a sajátos helyzet adódott ennek következményeként, hogy a virágzó nagyvárosok polgárai háttérbe szorultak a kisebb városokkal szemben, azaz a modern nagyvárosok kispolgárainak, munkásainak jogai erőteljesen korlátozottak voltak. Sok esetben a rohamosan fejlődő nagyvárosok elővárosait hosszú ideig nem emelték városi rangra s így lakóik kénytelenek voltak lemondani a választójogról.

Ez a törvény nemcsak szűkkeblűségével tűnt ki a korabeli választási törvények közül, /a lakosság 6 %-át engedte csak az urnához járulni/ hanem merevsége is egyedülálló. Az érdekképviselőtté modernizált rendiséggel, a nemesi privilégiumokat konzerváló I. kuriával, a kamarák korporatív rendszerével, a többszörös pluralitással, a II. és IV. kuria elektorális választásával a februáripátens szinte mindazokat az elemeket felhasználta, amelyeket az európai alkotmányos gyakorlat a népképviselő elvének korlátozására valaha is produkált. Ez biztosította a birodalom gazdaságilag fejlettebb elemeinek tulsúlyát, azt, hogy a végyes nemzetiségű területeken a nemzeti kisebbség szóhoz sem jutott, s így 1873-ban bár a németek az összlakosságnak csak 36,5 %-át tették ki, elnyerték a mandátumok 2/3 részét!

Igy a merev és törékeny alkotás, az osztrák választás, nem volt több, mint a kurialitás által elve adott keretek személyekkel való kitöltése. Az ujonan jelentkező

társadalmi-politikai tényezők, a felnövekvő nemzeti mozgalmak, a polgári társadalom politikai tényezőinek egy része kívül rekedt az osztrák parlamenten.

Ezen a választójogi törvényen először 1873-ban változtattak, de csak annyit, hogy 203-ról 253-ra emelték a Reichsrattagok számát, s bevezették a közvetlen választásokat. 1882-ben 5 forintra szállították le az adócentzust, ez viszont a klerikális befolyás alatt álló választók számának növekedését jelentette. Ennek alapján először 1885-ben választottak, s mostmár a lakosság 7,6 %-a szavazhatott. A statisztikai kimutatások szerint elsősorban a nagyvárosok kispolgársága nyert ezzel a törvénnyel választójogot.^{22/}

A leghatározottabban az osztrák munkásmozgalom harcolt a feudális maradványok ellen, azáltalános választójogért. A hainfeldi kongresszuson leszögezték: "Anélkül, hogy a parlamentarizmusnak, a modern osztályuralom e formájának az értéke megtévesztene bennünket, törekszünk az egyenlő és közvetlen választójog bevezetésére, mint az agitáció és szervezkedés legfontosabb eszközére."^{23/} Victor Adler pedig így vélekedett: "tudjuk, hogy a választójog nem más, mint a legjobb agitációs eszköz.... nézeteink terjesztésére, a szervezésre... s arra, hogy a tompa, fásult tömegből harcrakész sereget szervezzünk... Nem hisszük, hogy a választócédula önmagában eszköz a kapitalizmus megszüntetésére. A parlamentarizmus az osztályuralom

vei által alkotott Belvedere-kör tagjai részéről is felmerült. A trónörökös Max Vladimir Beck báróval - a későbbi miniszterrel - együtt kidolgozott egy memorandumot, amely szerint a németeket 1867-ben az az elképzelés vezette, hogy a magyarokkal kiegyezve, a lengyeleknek különleges helyzetet biztosítva a birodalom nyugati felében változatlanul uralkodhatnak. Ez a terv a csehek ellenállásán bukott meg, a nemzeti harcokat ők kezdeményezték, s ez azután oda vezetett, hogy minden más problémát háttérbe szorítottak. Egyetlen párt sincs, amelyik a kiegyezést megújítani akarná. Így a birodalom egységét csak úgy lehet a jövőben megtartani, ha Magyarország bomlasztó tevékenységét /a vámunió és a hadsereg kérdésében/ korlátok közé szorítják. Valójában a Reichsratban képviselt országok érdekeit jobban szolgálná a Magyarországtól való teljes elszakadás. Egy dolog feltétlenül szükséges lenne: egy olyan választójogi törvény, amely szélesebb tömegek előtt nyitná meg nemcsak Ausztriában, hanem Magyarországon is a törvényhozás színterét. Így lehetővé válna a nemzetiségek igazságosabb képviselete is. Ferenc Ferdinánd azonban nem demokratizálni akart, a választójogi reform nála a nemzeti-politikai erőviszonyok átalakítását jelentette volna a birodalom keleti felében is.

Még világosabb a Belvedere kör másik "jeles" képviselőjének, Ferenc Ferdinánd "rossz szellemének", Czernin Ottokár grófnak álláspontja a választójoggal kapcsolatos szándékaikat illetően: "Az általános választójog a maga szociáldemokrata mellékizével olyan méregtartalmu orvosság, amely a magyar bacilus elpusztításához szükséges; amely azonban aligha véglegesíthető, hiszen senki sem élhet örökké gyógyszeren".^{25/}

Ilyen kijelentések tudomásulvétele alkalmából óhatatlanul felmerül a kutatóban Kossuth Deákhhoz írt u.n. "Kasszandra levelének" részlete, melyben a kiegyezést előkészítő Deákot így figyelmeztette: "... nézz körül magasabb államférfiui tekintettel, s fontold meg a maradék következtetéseket, melyek felé vezeted a hazát, melynek élni kellene, midőn a mi csontjaink régen elporlottak; a Hazát, melyben nemcsak a jelen röppenő percét, de a változhatatlan multat s a közelgő jövőt is szeretnün kell. - Ne vidd azon pontra a nemzetet, amelyről többé a jövőjének nem lehet mestere!"^{26/}

Kétségtelen tény, hogy az 1893-as és 1896-os reformmozgalom idején a legnagyobb és legkövetkezetesebb tömegerőt a szociáldemokrácia adta, s bár az 1896-os törvény is korlátozott volt s újabb reformra szorult - mégis ettől kezdve kerültek a parlamentbe szociálde-

mokrata képviselők. Azonban - éppen a parlament munka-
képtelensége miatt - a szociáldemokrata vezetőknek nem
sok reményük lehetett arra, hogy az 1900-tól egyre mé-
lyülő birodalmi válság megoldása parlamenti uton lehet-
séges. "Nem hisszük, hogy az általános választójog
egyedül meggyógyítja Ausztriát, de valljuk, hogy az ál-
talános választójog volna az egyedüli szilárd kapocs a
birodalom számára. Ha van a Duna népeinek közös érdekük,
ezt csak az általános választójog juttathatná kifejezés-
re. Az általános választójog önmagában nem képes nemze-
ti viszályokat megszüntetni, azonban az egyetlen eszköz,
amely a valóban meglévő nemzeti érdekek mellett vala-
mennyi itt élő nép közös gazdasági, politikai és kultu-
rális érdekeit határozottan és erőteljesen képviselhe-
ti. Az általános választójog a nemzeti követeléseket
először háttérbe fogja szorítani, majd olyan formában
juttatja kifejezésre, hogy az a megoldás lehetőségét is
tartalmazza".^{27/} Viktor Adler szavaiból kitűnik, hogy
Ausztria belső válságát úgy tartja megoldhatónak, ha a
választójog nemcsak Ausztriában, hanem az egész Mon-
archiában általános lesz - s ebben a vélekedésben már
benne vannak a szociáldemokrata parlamenti frakció ta-
pasztalatai is. Azonban másféle hangok is hallatszottak
szociáldemokrata részről. A soknemzetiségű Ausztriát
féltették ennek a jognak a megadásától, mert szerintük

ez súlyos igazságtalanságokhoz vezetne. "A néemetségnek az általános választójog csak akkora politikai-parlamenti hatalmat fog biztosítani, amekkorával a valóságban is rendelkezik, s ez igazságtalannak nem minősíthető. Mégis figyelembe kell venni a birodalom népeinek egyenlőtlen gazdasági fejlettségét. A néemetség, mint Ausztria legfejlettebb nemzete a mechanikusan értelmezett egyenlő választójog következtében hátrányos helyzetbe kerülne."^{28/}

Azonban leghelyesebben mégis Victor Adler látta a helyzetet, amikor kijelentette, hogy az általános választójog Ausztriát nem fogja megmenteni, egyszerre nem fog működőképes parlamentet eredményezni, nem csodaszer, nem forradalom, nem jelenti az állam átalakítását. Nem azért javasolják mindezek ellenére a szociáldemokraták, hogy a kormányt a pillanatnyi zavarból kisegítsék. Akkor is szükséges a választójog, ha Ausztrián nem segíthet, mert a nemzeti kérdés olyan formában kerülhet előtérbe, hogy a megoldás lehetőségét is magában foglalja, hiszen először lenne a parlament, valóban a nemzetek képviselő-testülete.

Az 1905-ös magyarországi események az osztrák szociáldemokraták egyértelmű támogatását vívták ki, ami a magyar testvérpárt működését illeti, főleg 1905 szeptem-

berétől kezdve. A magyar választójogi küzdelmek azonban nemcsak a szociáldemokraták rokonszenvét nyerték meg, hanem a keresztényszocialistákét is - és ez igen kétes értékű szimpátia. Egyértelműen a magyar koalíció ellen, az oktrojált Fejérvány-kormány mellett kötelezték el magukat, s a reformtól idegenkedő Gautsch miniszterelnök ellen éles kirohanásokat jelentettek meg sajtójukban.

"Amikor egy magyar generális és kormányfő a birodalom érdekében, végszükségben, nemes királyhűségből a magyarok egyeduralmának végét akar vetni, egy disztíngvált idegen, báró Gautsch, megmenti azt"^{29/} Állandó utcai zavargások közepette került sor október 6-án az általános választójog kérdésének megszavazására, ahol 155-en szavaztak az általános választójog mellett, 114-en ellene. Mivel a kétharmados többség nem volt meg a reform ügyét a következő ülészekre halasztották. Október 31-én került sor a szociáldemokraták birodalmi kongresszusának összehívására, s itt egyetlen vitatárgy a választójog volt. Bombaként hatott a kongresszus résztvevőire az elnök által délután felolvasott hírügynökségi jelentés: "Mi, II. Miklós Isten kegyelméből minden orosz császára és egyeduralkodója, a lengyelek cárja, Finnország nagyhercege stb. stb. ... kötelezzük kormányunkat megváltoztathatatlan akaratunk teljesítésére..." Mindazon néposztályokat, amelyek most a választójogból

ki vannak zárva, az általános választójog elvi alapján kell hívni a birodalmi dumába."^{30/} Este már tüntettek Bécsben, éltetve az általános, egyenlő, titkos választójogot, az orosz forradalmat; s másnap s az ezután következő napokban több alkalommal megütközött a munkásság és a rendőrség. November 3-án a reformot ellenző Gautsch miniszterelnök úgy távozott a császári audienciáról, hogy kijelenthette: az általános választójogot a birodalom mindkét részében be fogják vezetni.

S hogy erre mégsem került sor, - illetve csak az osztrák részben történt meg az általános választójog bevezetése - ennek okait a magyarországi választójogi harcok alakulásában, Magyarország dualizmus-kori státusában, korlátozott függetlenségében, súlyos, megoldatlan belső problémáiban kell keresnünk.

II. FEJEZET

A VÁLASZTÓJOGI KÜZDELMEK ALAKULÁSA
MAGYARORSZÁGON, ÉS A SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT
ÁLTALÁNOS VÁLASZTÓJOGÉRT FOLYTATOTT HARCA

"Az alkotmányos élet korszerű fejlesztésének szempontjából legfontosabb feladatát képezendi kormánynak, hogy a politikai jogokat a társadalom minden rétegére kiterjesztve, a nemzet egészét vigye be a politika sáncaiba. E végből készítendi elő az általános szavazati jog gyakorlására vonatkozó javaslatait, úgy a demokratikus eszme korszerű kívánalmainak, valamint a magyar állam nemzeti jellegének megóvása mellett."

I. Ferenc József^{1/}

A reformok iránti túl nagy lelkesedéssel, az új iránti különösebb fogékonysággal nem vádolható I. Ferenc Józseftől szokatlan megnyilatkozás volt ez az 1906-ban elmondott trónbeszéd, illetve ennek idézett részlete - ha az uralkodó kijelentéseit önmagukban nézzük. De jelen esetben sem elhanyagolhatók azok a körülmények, amelyek miatt, hosszas fontolgatás után - kényszerült ilyen szellemben nyilatkozni. Igaz, nem fejtegette, hogy pontosan mit ért "általános szavazati jogon", s azt sem részletezte, hogyan valósítható meg a "demokratikus eszme kívánalmai mellett" mellett

a "magyar állam nemzeti jellegének megővése."

Nagy változásoknak kellett történni ahhoz, hogy a császár és király birodalma mindkét felében kilátásba helyezze ennek a régóta, nagyon sok párt és csoport által követelt jognak a megvalósítását, hiszen a követelés felmerülése pillanatától jogos volt, ha a "korszerű alkotmányos élet" követelményeit figyelembe vesszük.

Ausztriában és Magyarországon a századforduló évtizedeiben egyre inkább szervezkedő progresszív erők a "művelt nyugatot" tartották példaképnek, ezen országokkal hasonlították össze a Monarchiát, s természetesen az összehasonlítás eredményeként mindig ez utóbbi jelentős elmaradottsága ütközött ki annak ellenére, hogy a növekedés üteme igen nagy volt. A gazdasági változások mellett szembetűnőek voltak a társadalmi változások is. A Monarchia nyugati felében az agrárlakosság már nem alkotott abszolút többséget, és a keleti részen is csökkenő tendenciát mutatott a pár évtizeddel ezelőtti abszolút többség. A kispolgári-kézműves rétegek száma stagnált, a nagyburzsoázia száma nem igen de tőkeereje határozottan nőtt, a munkásság létszáma és az értelmiségi foglalkozásuaké is növekvő tendenciát mutatott. Az analfa-

bétizmus csökkenése is nyilvánvaló volt, ha nem is volt egyenlő mértékű a birodalom különböző tartományaiban. Az osztrák, német, cseh mellett a magyar, olasz, szlovák, horvát, szlovén társadalom is egyre inkább polgári jellegű lett, ami sem a választójogi harc sem a nemzeti mozgalmak szempontjából nem elhanyagolható tényező.

Ez az egyre inkább polgárosodó társadalom viszont belemerevedett egy korábbi örökölt hierarchikus rendszerbe, amely már a kiegyezéskor elavult volt. Az értéktételek nem a polgárosodás szempontjaiba igazodtak, hanem a feudalizmusból örökölt hagyományokhoz. A vagyon csak akkor jelentett társadalmi rangot is, ha nemesi cím járult hozzá. A nemesi cím megszerzése olyanok esetében volt mellőzhető, akik az értelmiségi hierarchia csucsára jutottak vagy mint politikusok csináltak karriert; bár ez mindenféle nemzet tagjára inkább csak a Monarchia nyugati felében volt érvényes. Az u.n. Translajtán területen a társadalmi ranglétrához való jutásnál az elmagyarosodás követelmény volt.

A kapitalizmus korában az asszimiláció mindennapi jelenség, amelyet a nagyarányú mobilitás indokolt, elsősorban soknemzetiségű területeken. Így

volt ez a Monarchiában is, de ismét lényeges különbséggel. Míg a Ciszlajlán területeken az asszimiláció többirányú /német, cseh, lengyel/, itt Magyarországon csak egyirányú volt, amit elősegített az állandó gazdasági növekedés és az egységes politikai nemzet fikciójából következő politikai gyakorlat. Annak ellenére, hogy a társadalmi mozgás, felemelkedés szempontjából ilyen különbségek voltak a két birodalomrész között - a Birodalmi Tanácsban lejátszódó nemzeti egyenjogúságért vívott harc háttérbe szorította a gazdasági fejlődést, a Monarchia korszerűsítését célzó reformkísérleteket; a magyar országgyűlésben pedig az u.n. "közjogi vita" volt az, ami miatt a szociális kérdések mindig háttérbe szorultak, s ahol majd a parlamenti ellenzék végre többségbe jutott koalíciója igen kinos körülmények között lesz kénytelen tudomásul venni, hogy van parlamenten kívüli ellenzék is, nemcsak uralkodói önkény; s a maga nemében mindkettő rendkívül veszélyes lehet - főként ha összefognak.

Ferenc József döntését az általános választójog mellett egy osztrák politikus, Emil Steinbach sugalmazta, aki 1891-93 között pénzügyminiszter volt, s Széll Kálmánnal együtt dolgozták ki a valutareformot.^{2/}

Igen sokat várt ettől nemcsak Steinbach, Ferenc József - hanem Ferenc Ferdinánd, a trónörökös és köre is. A legerőteljesebben a reformot a szociáldemokraták követelték, tehát őket lehetett leginkább lecsendesíteni vele. Emellett Ausztriában a Birodalmi Tanács összetétele is úgy alakult volna át, hogy a nemzetiségi vitákat háttérbe szorítva /amelyek akkora teret kaptak a Birodalmi Tanácsban, mint a magyar országgyűlésen a közjogi kérdés/ a gazdasági kérdések kerülnek előtérbe; a csak nemzetiségi ellentétekben gondolkodó politikusok helyett olyanok jöhetnének, akik gazdasági, szociális kérdésekkel óhajtanak elsősorban foglalkozni. A választójog reformra szorult a Monarchiában, s ha ehhez valaki hozzányúlt rögtön kiderült, hogy ezen kívül még milyen fontos kérdésekre kellene választ adni, illetve a választójogi reform hatását tekintve milyen újabb kérdéseket vet fel, vagy világít meg újabb oldaláról. Ebből a szempontból a magyarországi állapotokat csak méginkább bonyolította az a tény, hogy az ország nem független!

A rendi Magyarország helyébe a polgári Magyarország alapjait lerakó 1848-as áprilisi törvények V. törvénycikke szólt a választójogról. Eszerint választó lehet az a magyar állampolgár, aki 20 évét betöl-

tötte, férfi volt, ha szabad királyi városban vagy rendezett tanácsu városban élt 300 ezüstforint ház vagy földvagyonnal rendelkezett; ha községi lakos volt 1/4 urbéri telekkel vagy ehhez hasonló földvagyonnal birt; ha bárhol élő kézműves volt legalább egy segéddel dolgoztatott; ha gyáros vagy kereskedő volt saját teleppel rendelkezett - ezen kívül minden városi polgár, aki 100 forint tőkéből eredő jövedelem tulajdonosa volt, s minden diplomás a tanítóval bezárólag. A törvénycikk 32. §-a biztosította a szavazás titkosságát: "A szavazás a szavazó nevének a küldöttség általi feljegyzésével s valamint a szavazatok összeszámítása is nyilvánosan történik."^{3/}

Ekörül a főrendi házban vita bontakozott ki, amelyről Teleki László a következőképen nyilatkozott:

"Részt vettem a 32. § alakításában és úgy emlékezem, hogy senkinek sem volt akkor szándékában ezen törvényt úgy magyarázni, miszerint ennek következtében a szavazás akként történjék nyilván, hogy még az is följegyeztessék, kicsoda kire szavazott. Akkor, azon főrendi tárgyalásra, melynek következtében a törvényjavaslat megváltozott, én részt vettem, ... ha jól emlékezem a változtatás az én javaslatomra történt, melyet azért tettem, mert a választásnak nem láttam

elég garanciáját abban, ha a szavazás a szavazatszedő választmányok egyedüli jelenlétében történik; kívántam tehát a szavazásra nézve is a teljes nyilvánosságot; de teljességgel nem azt, és sohasem értettem sem én, sem azok kik velünk szavaztak, hogy ezt úgy magyarázzák, miszerint a szavazás érvénytelen legyen, ha azonkívül, hogy a szavazónak neve följegyeztetik, egyuttal az is föl nem jegyeztetik, hogy ki melyikre szavaz." ^{4/} Ráday Gedeon megfogalmazásában: ... egyedül csak a szavazó nevének küldöttség általi feljegyzése és a szavazatok összeszámítása történik nyilvánosan; s így semmikép sem lehet állítani, hogy a titkos szavazás nem volna törvényes, sőt szerintem igenis törvényes és üdvös, mert a korteskedésnek elejét veszi." ^{5/}

A választójogi törvényt alkotója, Ghychy Kálmán nádori ítélőmester, ideiglenesnek szánta, mégis érvényben maradt 1874-ig, s öt választást bonyolítottak le ennek alapján. Ezt a törvényt a kor mércéjével mérve polgári törvényhozásunk ragyogó alkotásának tarthatjuk, ennek tartják jogtörténészeink is. ^{6/} 200 ezer kiváltságos választó helyébe 800 ezer választó lépett /Horvátországgal együtt 1 millió 750 ezer/. Ez a törvény nem ismeri az adócenzust, sem a megadóztatott tulajdon vagy jövedelem cenzusát. Tiszta birtokhoz,

jövedelemhez, foglalkozáshoz vagy diplomához kötött, s így az akkori idők választójogi törvényhozás - Franciaországot leszámítva - messze felülmulta, a lakosság 7,1 %-a rendelkezett ennek alapján választójoggal^{7/}. Ez a törvény semmiféle megkülönböztetést nem okozott a magyar és nem magyar nyelvű választók között.

Az 1874-es 33. törvénycikkről mindezek a pozitívumok már nem mondhatók el. Ez a választójogi törvény - amely némi módosításokkal egészen 1920-ig érvényben maradt - nem a cenzust teszi meg jogalapnak, hanem az adócenzust, s az adóhátralékosokat kizárta a választásból. 15 millió lakosból 846 ezer jogosult csak választásra, és ez a lakosság 5,5 %-a,^{8/} tehát ez a törvény visszalépést jelentett az 1848-ashoz képest! Elsősorban a vagyonosodó polgárságnak /1881 és 1911 között a népesség 32,9 %-al nőtt, a vagyonos polgárok aránya 45 %-al/ és a magyar anyanyelvűeknek kedvezett, éppen erre szolgált az adócenzus.^{9/} Magyarország helyzete - soknemzetiségű lévén - nagyon bonyolult. Nem lehet figyelmen kívül hagyni ezt a tény, hogy a földbirtoklásban hogyan tükröződik ez. Rácz Gyula^{10/} statisztikai adataiból levonva a következtetést, így vélekedett: "... egyszersmind igen szomorú a statisztika ... a magyarságnak inferioritásáról a magyar

föld birtoklásában. A magyar földnek felénél nagyobb része nem a magyar birtokosoké! Erdélyben pedig csak 25,8 %-a a magyaroké!"^{11/}

Az 1874-es választási törvény ellen a legkülönbözőbb pártok, csoportok, egyének tiltakoztak. Már 1872-ben az Országos 48-as Párt beterjesztett egy olyan javaslatot, amely általános, titkos szavazást és igazságosabb kerületi beosztást javasolt,^{12/} az 1874-es törvénnyel természetesen nem tudtak egyetérteni. 1896-ban utóduk a Függetlenségi és 48-as Párt újra javasolta a titkosságot és az új kerületi beosztást, de itt már szerepelt követelményként a magyar nyelven való írás-olvasás is.^{13/} 1900-ban a Polgári Demokrata Párt programjaként elhangzott kolozsvári beszédében Vázsonyi Vilmos bőséges indoklását adta annak, miért akar - pártjával együtt - általános választójogot^{14/}. Az Ujjászervezett Szociáldemokrata Párt szintén 1900-ban 21 éves korhoz kötött, férfiak, nők számára egyaránt lehetséges, nemzetiségi különbségtétel nélküli általános és titkos választás követelését iktatta programjába.^{15/} A Katolikus Néppárt a választójog kiterjesztését, az igazságos kerületi beosztást^{16/}, s a Keresztényszocialisták is kiemelt he-

lyen szerepeltették programjukban az általános, titkos, közvetlen, községenkénti joggyakorlás lehetőségét.^{17/}

Ezeket a pártokat megelőzve, az Országos 48-as párttal egyidőben a magyar munkásszervezetek rendelkeztek választójogi követelésekkel, s ezek jellegüket tekintve mindig általános, egyenlő, titkos, közvetlen jogot követeltek^{18/}. Ez nagyrészt Lassalle hatásának következménye, ami a magyar munkásmozgalom és munkásság német és osztrák kapcsolatai ismeretében érthető. A Magyar Szociáldemokrata Párt Elvi Nyilatkozatában és 1903-as programjában az első pontok között szerepeltette ezt a követelést mindvégig, s ez nem vesztette el jelentőségét sem Ausztriában sem Magyarországon - ha lehet itt méginkább aktuális volt, mert a változtatás csökkentette a választók számát, míg Ausztriában növekedés mutatható ki. A századforduló éveiben egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy az imperializmus megjelenésével párhuzamosan - illetve annak okozataként - egyúttal jelentős parlamenten kívüli ellenzék kér szerepet a politikai életben. Ezt csak akkor kaphatta meg, ha bejut a parlamentbe, ehhez pedig az általános választójog elnyerésén keresztül vezetett az út annak ellenére, hogy a szociáldemokraták a maguk részéről leszögezték, hogy a

párt mindig is fontos helyen szerepelteti a választójogot "anélkül azonban, hogy a parlamentarizmus értéke felett csalódásba ejtené magát."19/

1903-ig a hivatalos, parlamenten belüli ellenzék követelései nem érintették a kiegyezés lényegét; a demokratikus és szocialista ellenzék még nem volt elég erős és tapasztalt ahhoz, hogy önállóan lépjen a politika porondjára. Ez a helyzet megváltozott az 1900-1903-as gazdasági válság és az 1905-ös orosz forradalom hatására. Ezekben az években kapcsolódtak be az országos politikai életbe a polgári és munkásmozgalmak, s a szászadelői Magyarországnak bonyolult társadalmi-politikai ellentéteivel találkozva mutatkoztak meg erényeik és fogyatékságaik.

1904 őszén a 30 éve kormányzó Szabadelvű Párt szétesőfélben volt, s az 1905 januárjában kiírt választásokat minden manőver ellenére az időközben megalakult ellenzéki koalíció nyerte meg. /a Függetlenségi 48-as Párt, az Új Párt, Nemzeti Párt, Katolikus Néppárt, Andrássy és "disszidensei" a Szabadelvű Pártból, a Vázsonyi-féle Demokrata Párt koalíciója ez/. Programjukban az önálló vámterület, a hadsereg magyar részlegének magyar vezényleti nyelve, Magyar Nemzeti Bank felállítása s a választójog meghatározatlan mértékű kiterjesztése

szerepelt. A király megpróbált az ellenzék vezérével, Andrássyval közös nevezőre jutni, de a hadsereg kérdésében mindketten mereven ragaszkodtak addigi álláspontjukhoz. A helyzet tarthatatlanná vált, s ekkor Ferenc József az Ausztriában többször kipróbált módszerhez folyamodott: parlamenten kívüli kormányt nevezett ki. Ezt Ausztriában a 14 § lehetővé tette, de Magyarországon erre sem paragrafus sem precedens nem volt - eltekintve a Habsburgok abszolút kormányzási módszereitől, amely mindig igen heves ellenállást váltott ki.

Ez történt 1905-ben is. Nemzeti ellenállás bontakozott ki, amikor az uralkodó - élve abszolút jogainak egyikével - báró Fejérváry Gézát, a darabont-testőrség parancsnokát *parancsai* miniszterelnökké nevezte ki. Fejérváry nem lelkesedett, de katona lévén a parancsot nem tagadhatta meg. Komoly nehézségei támadtak a kormány megalakításánál, minisztereit ismeretlen, vagy másod - sőt a harmadgarnitúrát képező politikusokból volt kénytelen összeszedni. Egyetlen tehetséges, ambiciózus minisztere volt ennek a kormánynak: Kristóffy József, aki a belügyminiszteri tárcát kapta. Kristóffy Ferenc Ferdinánd köréhez tartozott; Ferenc Ferdinánd 1896 óta a trón várományosa volt, s bel- és külpolitikai elképzelései lényegesen eltértek a Ferenc József által képviselt dualista koncepciótól, s "politikai meggyőződésének három

sarkalatos pontja a klerikalizmus, az antidemokratizmus és a magyarellenesség volt."^{20/} Annak a körnek, amely a trónörökös körül szerveződött, munkatársi gárdája a Monarchiát ellenző elemekből, a magyar vezető hatalom ellenfeleiből került ki. Megtalálható közöttük Alexandron Vajda-Voevod román; Milan Hodza szlovák, gróf Czermin Ottokár cseh politikus; Franz Conrad von Hötzendorf, a hadsereg vezérkari főnöke, aki a monarchia nem német nemzeteinek egyik legfőbb ellenfele volt - hogy csak a legkiemelkedőbbeket említsük. Egyetértettek abban, hogy a birodalmat három központúvá kell szervezni, de leendő harmadik rész súlypontjába a délszlávok, a csehek vagy a lengyelek kerüljenek-e? Ezekről a dualizmus-ellenes tervekről, Ferenc Ferdinánd egyértelmű magyarellenességéről tudomása volt a magyar politikai vezetésnek, s természetesen arról is, hogy Kristóffy ehhez a körhöz tartozik.

1905 nyarán tehát egy sajátos helyzet alakult ki: létezett egy ellenzéki parlament, amelynek koalíciós pártjai mind szerepeltették programjukban a választójog reformját; volt egy oktrojált, parlamenten kívüli kormány; s egy egyre inkább szervezett demokratikus-szocialista parlamenten kívüli ellenzék, élén a Szociáldemokrata Párttal. A párt ebben az időszakban belső nehézsé-

gekkel küszködött, amely az 1905 áprilisában megtartott kongresszuson is tükröződött. Először érte igen kemény bírálat a vezetőséget Szabó Ervin és csoportja részéről, akik kifogásolták a szervezet antidemokratikus jellegét. Fő kifogásuk a vezetés antidemokratikus vonásai, a pártfegyelem "német" értelmezése ellen volt; nem akarták, hogy a párt akciói a kisebbség kizárólagos, önkényes intézkedéseinek legyenek alávetve. Bírálták a nemzetiségi és agrárpolitikát, illetve annak hiányosságait, rámutattak arra, hogy a nemzetiségek munkástömegeinek és a paraszti tömegeknek a megnyerése nélkül nem folytathat eredményes mozgalmat a magyar párt sem. Szabó Ervin a választójoggal kapcsolatban is elmondotta véleményét, amelynek az volt a lényege, hogy annál jobb minél előbb szerzi meg ezt a jogot a munkásság, legalább időben rájön arra, hogy sokkal fontosabb problémák megoldására kell erőt felhasználni. A párt vezetőségének álláspontja ezzel kapcsolatban az volt hogy ha nem tudják a koalíciót rákényszeríteni a választójoggal kapcsolatos ígéretének betartására - az általános sztrájk fegyveréhez nyulnak. A követendő taktikával kapcsolatban leszögezték, hogy azt nem a párt, hanem az ellenfél határozza meg.

Ilyen viták, kritikák, taktikai meggondolások jellemezték a párt helyzetét, amikor a király júniusban kinevezte a Fejérváry-kormányt. A kibontakozó nemzeti ellenállást /adó- és ujoncmegtagadás a megyék részéről, a kormány rendeleteinek negligálása, passzív rezisztencia, a kormány által kinevezett főispánok elkergetése, stb. /eleinte a párt orgánuma, a Népszava is támogatta. Erőteljes kormányellenes kitételeket tartalmaztak a megjelenő cikkek, amelyekben azt hangsúlyozták, hogy császárvédelemre nem lesznek kaphatók semmiféle körülmények között, s a magyar alkotmányt nem rughatja fel egy jött-ment generális. Ezt a hangnemet azonban már július elején gyökeresen megváltoztatták. Éles támadást indítottak a koalíció ellen, amely valóban "agyonhallgatta" a választójogot, s megkezdődött a munkásság mozgósítása a párnapja még támogatott koalíció ellen.

Mi volt a hangnem megváltozásának oka? Az, hogy, lépett az ellenfél - jelen esetben a kormány - , amely tehetetlen volt a koalíció-szervezte nemzeti ellenállással szemben, s arra kényszerült, hogy vagy abszolútisztikusan kormányoz és akkor szemben találja magát az egész nemzet ellenállásával, vagy kisajátítja a koalíció programjából azt a pontot, amelyről leginkább ha

hallgatott - jelen esetben a választójogot. Kristóffy József: Magyarország kálváriája című emlékiratában úgy irt ezekről a napokról, mintha csodás elemek, Tisza Kálmán égi sugallata révén világosodott volna meg a megoldás utja: a politikai reform, a választójog meghirdetése változtathat a helyzeten. Ismerve Kristóffy és Ferenc Ferdinánd "elvbarátságát" a sugallat igen csak evilági régiókból érkezhett, s lehetséges, hogy ekkor még Kristóffy nem vette észre, hogy "jelenléte a trónörökös környezetében nem demokratikus törekvései felkarolásának tulajdonítható. Az általános választójog magyarországi bevezetésére vonatkozó terve felkarolásával ugyanis Ferenc Ferdinánd nem a magyar demokrácia fejlődését kívánta előmozdítani, hanem demagóg eszközök igénybevételével csupán a függetlenséget képviselő uralkodó osztályok helyzetét akarta megrendíteni."^{21/} Kristóffynak saját kormánya szempontjából óriási érdeme az volt, hogy adott pillanatban ütőkártyaként fel tudta használni a koalíció által elhallgatott választójogi reformot. Ezt egy memorandum formájában a miniszterelnök, Fejérváry el is vitte Bécsbe, s a király hozzá is járult azzal a kikötéssel, hogy csak úgy propagálhatják, mint Kristóffy magánvéleményét. A király ekkor még nem tartotta időszerűnek a tárgyalások

nyilvánosságra hozatalát ahtól tartva, hogy az osztrák szociáldemokraták választójogi harcait csak erősítené.

A királlyal való közvetett tárgyalások után Kristóffy magához hívatta a pártvezetőség két tagját - Garamit és Goldnert. Hogy valójában mi történt ezen találkozás alkalmával, s ki tette meg a találkozás felé az első lépéseket - pontosan nem lehet tudni. Buchinger Manó egy kéziratban lévő visszaemlékezése szerint Garami és Kristóffy meg állapodtak abban, hogy a kormány bevezeti az általános választójogot, szabadabban kezeli a gyülekezési jogot, elfogadja a Földmunkásszövetség programját, a Tisza-féle pártellenes intézkedéseket felfüggeszti. Buchinger szerint 50 ezer koronát is kapott a párt Kristóffytól szervezési célokra, sőt a miniszterelnök egy ügyes manőverrel egyik, a pártban beépített emberét is leleplezte. Mindezek ellenszolgáltatásaként a párt vezetői felajánlották a szervezett munkásság támogatását az oktrojált "darabont"-kormánynak. Julius 27-én 50 tagu delegáció ment a belügyminiszterhez, aki mint *magánszemély* kifejtette véleményét a választójogról; a küldöttség pedig biztosította őt a munkásság támogatásáról. Ez a paktum - mostmár nyilvános formában.

A király közben - nem tartva kellő biztosítéknak a választójoggal való manőverezést - megszervezte az ország katonai megszállását. "Lösung der ungarischen Krise durch Waffengewalt" /A magyarországi válság fegyveres erővel való megoldása/ elnevezésű terv abból indult ki, hogy a magyar nemzeti ellenállásból szervezett fegyveres felkelés fejlődhet ki, a magyarok zöme nyilvánvalóan a felkelés mellé áll, a nemzetiségekre csak a császári csapatok győzelmes előretörése esetén lehet számítani. A magyar csapattestek zömükben megbízhatatlanok, a vegyesek kérdésesek, csak az ausztriai és horvát csapattestek dinasztiahűségére lehet számítani. Ezért a magyar oldalra álló 282 zászlóaljjal, 146 lovasszázaddal és 78 üteggel szemben a császári csapatok 654 zászlóaljat, 239 lovasszázadot és 166 üteget akartak szembeállítani. Ha a felkelés kitör, mozgósítani kell Ausztriában, lengyel területen, Horvátországban. Négy irányból kell támadni: északról a Felvidék, északkeletről a Tiszántul, délről a Dunántul ellen; a főerők Pozsony-Győr-Komárom irányában indultak volna. A cél Budapest, amely nélkül a magyar ellenállás sokáig nem tartható. A mellékelt térképvázlatok szerint a Bécsből induló flottilla egységeitől támogatott dunai hadseregnek s a Lembergből és Przemyslből felvonuló kárpáti hadseregnek nagy erővel

Budapest felé kell nyomulnia, míg a XII. hadtest Erdély határán, a XIII. hadtest a Dráva vonalán sorakozott volna fel, a VII. hadtest Temesvárnál déli irányban védte volna a Bánságot. Az ország bekerítésének tökéletes haditerve a helyzetből való kilábolás egyik lehetősége volt; a másik a koalícióval való megegyezés /amely mostmár külső-belső tűz közé szorult akkor is, ha egyenlőre a külsőről nem volt tudomása/; a harmadik az országgyűlés feloszlatása.

Közben a nyilvánosságra hozott paktumnak óriási visszhangja lett, a koalíció sajtója nagyon keményen bírálta a kormányt és a szociáldemokráciáteegegyaránt. Kristóffy demagógiája, megbízhatatlansága miatt marasztalták el, a szociáldemokraták esetében hazafiatlanságukat hangsúlyozták. Kritizálta a paktumot az osztrák testvérpárt sajtója is. A célt abban jelölték meg a magyar párt számára, hogy ezzel a lépéssel kényszerítsék a koalíciót a nyílt szinvallásra, de ne kötelezzék el magukat Kristóffy demagógiája mellett; hiszen a belügyminiszter csak azt használja ki, hogy a koalíció fél az általános választójog bevezetésétől, a király ugyanerre a félelemre épít, s ezzel akarja az ellenzéket hajlékonyá tenni. Valójában egyikük sem veszi komolyan az általa hirdetett reformot. Garami

Victor Adlerrel, az osztrák szociáldemokraták vezetőjével való személyes bécsi találkozója után ezt a kérdést többé *így* nem feszegette az Arbeiter Zeitung!

Augusztus-szeptember folyamán a párt országos választójogi kampányt indított, megszólaltatta maga mellett a II. Internacionálé olyan tekintélyeit mint Bebel, Faures, megnyerte magának a Társadalomtudományi Társaság támogatását. Megalakították az Általános Titkos választójog Ligája nevű szervezetet, amelyben néhány koalíciós politikus is résztvett.^{22/} Sokan csatlakoztak a szellemi élet kiválóságai közül, Apáthy István, Benedek Elek, Ugron Gábor, - s ez igen kellemetlenül érintette a koalíciót. A választójogért indított harc csúcspontját 1905 szeptember 15-én érte el, amikor eddig még nem látott tömeg jelent meg az utcákon és a parlament felé vonult. Ott a délelőtti folyamán először az Ujjászervezett Szociáldemokrata Párt nevében Áchim András és Mezőfi Vilmos, majd fél óra múlva a Szociáldemokrata Párt nevében Garami Ernő jelent meg küldöttség élén a parlament elnöke, Justh Gyula előtt, megismételve választójogi követeléseiket. Justh Gyula nyugalomra intette a felvonulókat, nem ismételte meg a koalíció választójogra vonatkozó eléggé körülhatárolatlan ígéretét - s a felvonuló tömeg szétoszlott.

A király ezek után elnapolta az országgyűlést és magánoz kérlette a koalíció öt vezetőjét. A vezetők abban a tudatban jelentek meg, hogy minden valószínűség szerint a király a koalícióból fog kormányt kinevezni. Az uralkodó viselkedése viszont arra enged következtetni, hogy véleménye szerint a lezajló eredmények megpuhították a koalíciót, s ezért ultimátumot olvasott fel előttük, amelyben követeléseiket újra visszautasította. Ez az "ötperces audiencia" a koalíció arcucsapása volt, ami nem csökkentette, hanem növelte az udvarral szembeni ellenállást. Ezek után került sor olyan fegyveres utcai összecsapásokra Budapesten, ahol az egyik oldalon a hazafiatlannak bélyegezett munkásság, a másik oldalon a nemzeti ellenállást vezető koalíció hívei álltak; s a sajtó méginkább alátámaszthatta a munkásság hűtlenségéről hangoztatott állításait.

A Fejérváry kormány a helyzetre való tekintettel lemondott, de az uralkodó újra kinevezte, s ezzel a gesztussal - a választójog híveinek szemében - ezen jog mellett döntött. A Kristóffy-féle reformjavaslat lényege az volt, hogy a 24. életévüket betöltött, írni-olvasni tudó férfiak kapják meg a választójogot. Ezt a javaslatot a parlamentnek kellett volna megtárgyalni, de az erre természetesen nem volt hajlandó. A kormány

ezért decemberben újra lemondott, s hosszas huzavona után 1906 áprilisában a király a koalícióból nevezett ki kormányt, de ennek súlyos ára volt: az ellenzék táborára végülis behódolt, legfontosabb követeléseikről kellett lemondaniok, melynek következtében meg is kezdődött a koalíció felbomlása. Ez a folyamat évekig eltartott, de a választójog kérdése napirenden maradt a széthulló ellenzék pártjaiban is.

Az ellenfél kormányra jutása a Szociáldemokrata Párt vezetőségében csalódást keltett, hiszen az elmúlt év óta követett politikájuk kudarcát jelentette. A Népszava a Fejérváry kormány bukása alkalmából egy cikket jelntetett meg "Kristóffy József" címmel. Ebben a szerző azt hangoztatta, hogy a volt belügyminiszternek a legnagyobb érdeme, hogy a választójogot a politikai élet elsőrendű kérdésévé tette, s érdemeit az sem csökkenti, hogy mindezt taktikából cselekedte. A kormányválság miatt áprilisban elhalasztott s júniusban összehívott pártkongresszuson ugyancsak a választójog kérdése volt a legfontosabb napirendi pont, s a kongresszus ennek a jognak a kivívása érdekében a politikai tömegsztrájkot helyezte kilátásba. A párt vezetése részéről a korábbi politika igazolása mellett szólt Garami Ernő is amikor megállapította: "itt Ma-

gyarországon Lassalle szava igaz volt a közelmúltban is, és az abszolutizmus, amely itt korábban uralkodott, jobb volt a népnek, mint ez az álalkotmányosság, amely ma van."^{23/} A választójogért folytatott harc kudarcát külső tényezőkre vezették vissza, s a kongresszuson sem került sor a taktika kritikus felülvizsgálatára.

1907 januárjában az ausztriai választójogi küzdelmek - amelyek korántsem folytak olyan lendülettel és akkora tömegeket megmozgatva, mint a magyarországiak - eredménnyel zárultak. A 24. életévüket betöltött férfiak jutottak választójoghoz, amennyiben egy évig egyhelyben laktak. Az udvar tisztában volt azzal, hogy ezután még bizonytalanabbá válik a parlamenti élet, vége lesz a "békés harcok" korszakának. A miniszterelnök lemondott, de az új miniszterelnök, Beck báró /aki Ferenc Ferdinánddal együtt szerkesztette a nevezetes memorandumot/ bevezette a reformot uralkodói jóváhagyással, gondosan ügyelve arra, hogy a választókörzeteket úgy osszák be, ahogyan az előnyös a német elem természetes arányon felüli képviselete számára. Az új Reichrat 516 tagja közül 231 volt német, 254 szláv, a többi mandátum az olasz és a bukovinai román

képviselők között oszlott meg. A pártok közül az első helyre a Keresztényszocialisták, második helyre a Szociáldemokraták kerültek a választásokon.

Nem volt tehát reménytelen a választójogért folytatott harc, az osztrák példa legalábbis azt mutatta. Ez a meggyőződés nemcsak a szociáldemokratákra volt jellemző, hanem azokra a koalíciós politikusokra is, akik valamilyen módon ki akarták szélesíteni ezt a jogot. Pontosan ebben a kérdésben elfoglalt álláspont volt az, ami ettől kezdve polarizálta a Függetlenségi Pártot, s voltak olyan jelek, hogy a nagytekintélyű Justh Gyula inkább a demokratikus reformok mellett továbbra is kitartó ellenzéki politikusok felé hajlik.

1907-ben létrejött a kiegyezés a kormányra került koalíció és az osztrák kormány illetve az uralkodó között. Ugyanebben az évben tartott kongresszusán a Szociáldemokrata Párt felhívást adott ki "A hazátlan bi-tagokhoz!" címmel, s ebben számonkérték a kormánytól a nemzeti követelések valóra váltását, de a hangnemből arra lehet következtetni, hogy nem nagyon számít a párt vezetősége arra, hogy a király rákényszeríti a kormányt a választójog reformjára. Ezért 1907 október 10-re általános sztrájkjal egybekötött tüntetést hir-

ettek, de a rendőrség beavatkozása miatt ebből csak egy városligeti tüntetés lett, melynek megtartásával egyidejűleg egy pártdelegáció kereste fel a képviselőház elnökét, Justh Gyulát, akinek a delegáció vezetője, Garbai Sándor többek között ezeket mondotta:

"Mi, szociáldemokraták kijelentjük, hogy ennek az országnak, amelyben születünk és élünk, teljes politikai függetlenséget, az ipar és kereskedelem fölvirágoztatása miatt teljes gazdasági önállóságát, tehát az önálló vámterület sürgős megvalósítását akarjuk."^{24/} Justh Gyula nem volt éppen barátságosnak mondható, hiszen a szociáldemokraták azokat a programpontokat kérték számon tőle, amelyekről pártja és a koalíció - többek között - pont a szociáldemokraták koalícióellenes magatartása miatt mondott le!

A Szociáldemokrata Párt vezetőségének választójogi taktikája 1907-1908-ban kétirányú volt. Egyrészt a sajtón keresztül állandóan napirenden tartották ezt a kérdést, és az Andrássy által kidolgozott plurális választójog-tervezetet támadták. Andrássy tervezetének a lényege az volt, hogy a vagyontalan analfabéták tizenketten kaptak volna egy szavazatot; a 24. életévüket betöltött írástudó férfiak egy szavazatot; ha 8 elemit végeztek és 20 korona adót fizettek két sza-

vazatot; ha középiskolát végeztek és 100 korona adót fizettek három szavazatot kaptak volna Andrássy szerint ugyanis csak így lehetett volna biztosítani a magyarság szupremáciáját, és a törzsválasztók megvédését a "gyakorlatlan" és "tanulatlan" elemektől. Ezt a választójogi tervezetet az első pillanattól kezdve heves ellenállás fogadta, nemcsak a Szociáldemokrata Párt részéről. Olyan államtudományi szakemberek is, mint például Concha Győző is^{25/}, mert szerinte a plurális szavazati jog megdönti az általános választójogot, hiszen az szükségképen egyenlő is ezt az egyenlőséget azonban a pluralitás kizárja. Élesebb a kritika a polgári radikálisok részéről.^{26/} Ők statisztikai adatokkal igyekeznek alátámasztani azt a véleményüket, mely szerint ezzel nem lehet a magyarság fölényét biztosítani, sőt az írni-olvasni tudás megkövetelése miatt jelentős számú magyar elem esik el az eddig gyakorolt jogtól.

A választójogi taktika másik iránya a kormánnyal való titokban folytatott tárgyalássorozat. "A rendelkezésünkre álló dokumentumokból kétségkívül megállapítható, hogy a pártvezetőség három tagja - Garami Ernő, Garbai Sándor, Bokányi Dezső - 1907 nyarától rendszeresen járt be a Belügyminisztériumba. A tárgyalások közvetítője a fővárosi rendőrkapitány és Andrássy Gyula egyik ujság-

írója volt."^{27/} A pártvezetőség azzal indokolta a tárgyalások szükségességét, hogy az 1907-08 folyamán előforduló tüntetések békés jellegét, a felesleges vérontás elkerülését így tudták biztosítani, s mivel a pártnak nincs parlamenti képviselője az ilyen természetű tárgyalások maguktól értetődőek. Azonban ezt az érvelést nem mindenki fogadta el, s erre fény derült a vezetőség taktikájával kapcsolatos vizsgálatok során. Szabó Ervin pl. így nyilatkozott: "A paktum szó már magábanvéve abszurdum.... A lényeg az, vajon történtek-e olyan megállapodások, amelyeket ki nem visznek még a pártbizalmi férfi testület elé sem."^{28/} Tehát többen attól féltek, hogy a vezetőség az általános, egyenlő, titkos választójogrovására tárgyal Andrássyval, s végül hajlandó lesz ebből engedni. A legélesebb támadást Alpári Gyula indította, aki nem is a hazai, hanem a németországi baloldali szociáldemokratákon, illetve sajtóorgánumokon keresztül kritizált, s azt állította, hogy a vezetőség a választójogért folytatott harcot a mandátumokért folytatott harccá változtatta, s Andrássy 20 mandátumot kilátásba is helyezett számukra.

Ilyen hangulatban került sor a párt 1908 decemberi rendkívüli kongresszusára, ahol Kunfi Zsigmond tartott színvonalas beszámolót a munkásság plurális választójoggal kapcsolatos állásfoglalásáról. A kormányt és a dinasztíát egyaránt elmarasztalta a választójoggal kapcsolatos ígéretük megszegéséért, a törvénytervezet a nép becsapása és megalázása egyben. Kérte a kongresszust, hogy hatalmazza fel a pártvezetőséget, hogy adandó alkalommal alkalmazza a tömegsztrájk fegyverét. Ugyanis több szakszervezeti lap, még a kongresszus megnyitása előtt elzárkózott ennek a fegyvernek a használatától vagy azért, mert a mezőgazdasági munkások résztvétele nélkül eleve kudarcra ítéltnek tartották, vagy azért mert a fennálló viszonyokat nem tartották kedvezőnek. Viszont, ha a kormány a plurális választójogot elfogadná "... olyan idők következnek Magyarországon, amelyek a politikai tömegsztrájkot a munkásságnak nem kívánatos, hanem állandó harci eszközévé avatják ... Hasonló állapotokra van kilátás, mint amilyeneket évekkel előbb az orosz munkásság átélt..."^{29/}

A kongresszus a vezetőséget elkötelezte a plurális és nyílt szavazás elleni állásfoglalásra. Az 1909-es kongresszuson már a sikertelenséget, a kifáradást nem

lehetett tagadni. Súlyos hibának tartották a summázó vélemények azt, hogy az egész szociáldemokrata mozgalom csak a választójogi küzdelemre szorítkozott, s oly sűrűn fenyegetődött a politikai tömegsztrákkal - anélkül, hogy igénybe vette volna -, hogy megingott a beléje vetett hit és bizalom. De újra feléledtek, s ezen a kongresszuson el is hangzottak olyan vélemények, amelyeket még 1905-06-ban sokan magukénak vallottak. Vágó Béla jelentette ki, hogy "Én a magyar feudalizmustól nem várok semmit, még a magyar proletárságtól sem várok mindent, hanem igenis sokat várok Ausztriától, annak proletárságától, sőt magától az osztrák császártól."^{30/}

Kunfi Zsigmond szerint a párt elérte azt, hogy a választójog kérdése a politikai élet középpontjába került, más országokban is így van ez /pl: Belgiumban 21 éve harcoltak már az általános választójogért/ ráadásul Magyarországon a választójogi kérdésben koncentrálódik a "magyar társadalom minden rákfenéje."³¹

"A SZDP szerint minden élető társadalmi kérdés a választójog része; a valóságban pedig fordítva volt: a választójog a nagyon lényeges és sürgősen megoldandó társadalmi kérdések egyike volt. Ebben a vonatkozásban nemcsak a sorrendiség volt determináló, hanem a tartalmi értelmezés is. A választójog kivívását - az

SZDP értelmezése szerint - nem előzheti meg egyéb, nagyfontosságú társadalmi kérdések megoldása, ezért a választójogért folyó harc időszakában e kérdések nemcsak háttérbe szorulnak, hanem fel sem vetődnek, mert elterelnék a figyelmet a választójogról. A valóságban azonban így a választójogért folyó harc leszűkült, erőtlen maradt - írja Varga Lajos: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt ellenzéke és tevékenysége 1906-1911. című munkájában.^{32/} Nem mondja meg azonban, hogy melyik fontos társadalmi kérdés megoldásáért kellett volna elsősorban harcolni akkor, amikor a szintén csak választójogért harcoló osztrák szociáldemokraták mozgalma sikerrel végződött, s amikor a választójog volt az a követelés, amely mellé a legkülönbözőbb csoportok és egyének felsorakoztak.

A választójogi küzdelem ugyanis a koalíciós kormány bukása után újra fellendült. A fellendülés egyben a párt politikájában bekövetkezett változást is tükrözte, a Khuen-Héderváry kormánnyal szemben - amely mögött Tika István állt - a Justh Gyula által vezetett Függetlenségi Párt felé orientálódtak, s 1912 elején újult erővel indult meg a harc a választójogért. Mezőfi és Vázsonyi mellett a Nagyatádi Szabó István is csatlakozott az általános választójog követeléséhez, a

szociáldemokraták pedig a Justh-párttal közösen rendezett népgyűléseken hallhatták újra meg újra, hogy a Függetlenségi Párt nem hajlandó választójogi alkudozásokra, kitart az általános, titkos választójog mellett. A népgyűléseken a Justh-párt, a polgári radikálisok, a szociáldemokraták mellett ott találhatók a keresztényszocialisták képviselői is. A szónokok nagyrészt a polgári ellenzék soraiból a hallgatóság főleg munkásokból kerültek ki, s így nem csoda, hogy Szende Pál egyik beszédében megjegyezte, hogy a küzdelem olyan jelentőségre tett szert a politikai életben, mint 1848-ban a jobbágycső. Az 1912-ben megújult választójogi küzdelem május 23-án, egy óriási tömegtüntetésben érte el csúcspontját. Ezt a megmozdulást a párt Tisza István házelnökké választása miatt hirdette meg; de természetesen a legfontosabb jelszó a választójog volt. Az országház elé felvonulni akaró tömeget a karhatalom fel tartotta, ezt át akarták törni, s lövöldözésre került sor. A választójog jelszava mellett elhangzott több alkalommal is az "éljen a forradalom" jelszó, s a vezetőség végül lefújta az akciót. Ahogyan 1905-ben nem, úgy most sem sikerült a választójog "hétéves háborúját" eredménnyel zárni. Egy 1913-ban, Tisza István által kidolgozott törvény lett az "eredménye" a hosszú küzdelemnek. Eszerint minden férfi választópolgár lehet, ha

betöltötte 30. életévét és 6 elemít végzett. A korabeli statisztikák szerint 18 millió magyarországi lakosból 1,9 millió választhatott volna, melyben a magyarok aránya 60,7 % lett volna. Budapesten, Fiumében és a törvényhatósági városokban titkos, másutt nyílt módon.^{33/}

Tisza István: "A választójogi reform küszöbén" című munkájában bőséges indoklását adta választójogi törvényjavaslatának.^{34/} Abból indult ki, hogy olyan választójog kell, amely térben és időben az adott magyarországi viszonyoknak megfelel. Figyelembe kell venni, hogy milyen eredményei és hiányosságai vannak külföldön az általános választójognak, s mindenképen szem előtt kell tartani, hogy "mi nem vagyunk sem angolok, németek vagy franciák, hanem magyarok vagyunk: ennek a maroknyi nemzetnek tagjai, amelyik csak parlamentjében élhet nemzeti életet, érvényesítheti akarátát."^{35/} A magas korhatárt azzal indokolta, hogy a választójog nem velünk született jog, hanem megbízatás, s ezzel az érettebb korosztály megfontoltabban él. A 6 elemít a bizonyos értelmi fejlettséget biztosító tanulás, gondokodás, véleményalkotási készség miatt tette meg követelménynek. S végül leszögezte: "Mindez végeredményként meg fogja valósítani az általános szavazatjogot, be fogja a választóközösség soraiba juttatni a nemzeti társadalom nagy zömét, de hosszabb idő alatt, fokozatosan, oly mó-

dön, amely időt, tért és alkalmat nyújt a magyar intelligenciának arra, hogy a nép anyagi, szellemi, erkölcsi színvonalának emelése körül teljesítse kötelességeit."36/

E törvény alapján azonban sohasem tartottak választásokat Magyarországon, a háborus készülődés és a háboru kitörése pedig évekig háttérbe szorította a választójog problémáját.

* * * *

Hosszu ideig tartó, nagy erőket megmozgató, néha nagy reményekre jogosító, máskor kiábrándulást, elkeseredést okozó harc volt a "hétéves" magyarországi "háboru"; s minden erőfeszítés ellenére nem járt eredménnyel, ami az általános, egyenlő, titkos választójogot illeti.

A szociáldemokraták vezetőinek véleménye sok vonatkozásban egyezett a polgári radikálisok véleményével, amely szerint Magyarországon feudalizmus van, s ezt a rendi szerkezetet kell az ideológia, a politi-

kai szabadságjogok segítségével lebontani ahhoz, hogy a gazdasági, társadalmi szabadságot megvalósítsák. Megállapították, hogy a polgári szabadságjogok csak papíron léteznek, a cenzusos választójog kizárja az államhatalomból a nem vagyonos rétegeket. A kapitalizmus lassan dolgozza át a tulnyomórészt rendi gazdasági szerkezetet, s lassan alakulnak ki azok a pártok is, amelyek a "közjogi" pártok helyett céltudatos gazdasági és szociálpolitikát folytatnak, de ennek elérését csak az általános választójog kivívása teszi lehetővé. Szerintük még a nemzetiségi kérdés élességét is enyhítené, ha igazságos kerületi beosztás mellett kerülne sor a választójogi reformra.³⁷ Az 1911-es szociáldemokrata kongresszuson Garami Ernő hozzászólásából arra lehet következtetni, hogy szerinte is feudális szerkezetű Magyarország - bár ő sokkal kevésbé árnyaltan elemzi a helyzetet, mint a polgári radikálisok. "Mi ellenségei, elvi, gyűlölködő ellenségei vagyunk a kapitalizmusnak, és a kapitalizmus karjaiból akarjuk az országot kiszabadítani, és nekünk be kell látnunk, hogy a mi pillanatnyi munkákban igenis azért dolgozunk ... hogy ebből az országból kapitalista ország legyen..."^{38/} A "Szocializmus" című folyóiratban Kunfi Zsigmond is hasonlóan nyilatkozott, de szintén árnyaltabban, mint Garami.

"A magyar gazdasági és társadalmi élet feudális formái és az ország kapitalisztikus terhei: ez az a nagy ellentét, amely mindannyiunknál nagyobb erővel és biztosabb eredménnyel hajtja az országot vagy a hajótörés vagy a demokratikus átalakulás felé."^{39/} Ugyancsak Kunfi ebben a cikkében fejtegette, hogy "... az általános választójog elsősorban gazdasági munkásérdekek előmozdítására való eszköz, amellyel nem egyenesen, hanem kerülő uton a munkások a munkabérre és a munkaidőre vonatkozó követeléseit elősegíteni, az értük való harcot könnyebben és kevesebb áldozattal megvívhatóvá lehet tenni."^{40/} Ezért volt képes a párt a választójog mellett nagy tömegeket megmozgatni, akár a koalíció egy pártjáról, akár az oktrojált kormányról volt szó. A taktikát valóban az ellenfél szabta meg, s ez 1905-06-ban nagyon kinos következményekkel járt.

A választójogi hétéves háborúnak azonban volt egy nagyon pozitív következménye: egy táborba sodorta a magyar progresszió erőit. Már az Általános Titkos Választójog Ligája sejthette ezt, de az 1912-es május 23-i tüntetés bizonyította: ezt a dátumot a magyar progresszió megszerveződése egyik fontos állomásának kell tekinteni.

S igaza van Szabó Ervinnek abban, hogy "annál erősebb valamely országban a politikai munkásmozgalom ... minél hátramaradottabb az társadalmi és politikai demokrácia dolgában"⁴¹/, de azt a társadalmi erőt, amely ennek az elmaradottságnak véget vetni törekedett - azaz az Őszirózsás forradalom vezérkarát - 1911-ben már egy táborban találjuk, s ezt a tábort a választójogért indított küzdelem kovácsolta ekkor össze.

LÁBJEGYZETEK

I. fejezet

- 1./ Rosa Luxemburg és az orosz forradalom. Politikatudományi Füzetek. 2. Bp, 1982. 27. p.
- 2./ Victor Adler: Das allgemeine gleiche, direkte Wahlrecht und Wahlungsrecht in Österreich" Wien, 1893. 43. p.
- 3./ Jászai Oszkár - Rácz Gyula - Zigány Zoltán: A választójog reformja és a magyarság jövője. Bp, 1908. 9. p.
- 4./ Morton, A. L.: An angol nép története I-II. kötet 441. p.
- 5./ Morton, A. L.: i.m. 441. p.
- 6./ Morton, A. L.: i.m. 442. p.
- 7./ Ahol három képviselőt választottak ott a választó csak két szavazatot, a londoni Cityben pedig négy képviselőre csak három szavazatot adhatott.
- 8./ Vázsonyi Vilmos: A választási elv a külföldi közigazgatásban. Bp, 1891. 6. p.
- 9./ Engels, F.: A munkásosztály helyzete Angliában. Előszó az 1892-es kiadáshoz. Idezi: Morton, A.L.: i.m. 460.p.

- 10./ Az 1885-ös választásokon a köztársaságpárti bal-
oldal 4 millió 375 ezer, a monarchista jobb-
oldal 3 millió 541 ezer szavazatot kapott.
- 11./ A francia törvényhozás kétházás: a szenátus és
a képviselőház együttesen alkotja ezt az
intézményt. A képviselőház tagjait az álta-
lános választójog alapján választják, a
szenátus tagjait közvetett választással
juttatják funkciójába. Boulanger esetében
az ellene folytatott harcot a szenátus i-
rányította.
- 12./ Ajtai József: A választási reform. Bp, 1908.
30. p.
- 13./ Berecz Sándor: A tökéletes választójog. Bp,
1932. 176. p.
- 14./ Constituciones Europeennes. II. kötet 235. p.
Itt a "Főispán on prefet" címszó alatt fej-
tette ki a szerző, Demombyones, a hasonlóságot a magyarországi főispán és a francia
prefet funkciója között. A különbségtétel
is megtalálható: "Le főispán est generalement
les membres de la hante noblesse" azaz: a
főispánt rendszerint a főnemesség tagjai
közül nevezik ki.
- 15./ Vázsonyi Vilmos: i.m. 67. p.

- 16./ Pascaud: De l'organisation communale et
municipiale en Europe. Paris, 1877, 214.p.
- 17./ Berecz Sándor: i. m. 40. p.
- 18./ Engels, F.: A német parasztháború. Előszó,
- 19./ Hanák Péter: A dualizmus válságának problémái
a XIX. század végén. Történelmi Szemle,
1959, 47. p.
- 20./ Hanák Péter: i. m. 49. p.
- 21./ Georg, Franz: Liberalizmus. München, 1955.
280. p.
- 22./ Somogyi Éva: Választójog és parlamentarizmus
Ausztriában. /1861-1907/ Bp, 1968. 47. p.
- 23./ Somogyi Éva: i. m. 61. p.
- 24./ Victor Adler: i. m. 43. p.
- 25./ Szász Zoltán: Egy haragos Habsburg-szfinx:
Ferenc Ferdinánd trónörökös. História,
1982. 4-5 szám 16. p.
- 26./ Deák Ferenc-Kossuth Lajos: Párbeszéd a kiegye-
zésről. Bp, 1981. 64. p.
- 27./ Victor Adlers Aufsätze, Reden und Briefe. VIII.
Mötet Szerkesztette: G. Pollatscher. Wien,
1929. 204. p.
- 28./ Somogyi Éva: i. m. 95. p.
- 29./ Somogyi Éva: i. m. 118-119. p.
- 30./ Arbeiter Zeitung 1905. november 1.

II. fejezet

- 1./ Részlet I. Ferenc József 1906 májusában elmondott trónbeszédéből. Idézi: Jászi Oszkár: A választójog reformja és a magyarság jövője. Bp, 1908. 19. p.
- 2./ Gonda-Niederhauser: A Habsburgok. Bp, 1977. 276. p.
- 3./ Berecz Sándor: A tökéletes választójog. Bp, 1932. 61. p.
- 4./ Berecz Sándor: i. m. 61-62. p.
- 5./ Berecz Sándor: i. m. 62. p.
- 6./ Horváth Róbert: A magyarországi választások a statisztikák tükrében. Állam és Igazgatás 1949. 367. p.
- 7./ Horváth Róbert: i. m. 368. p.
- 8./ Horváth Róbert: i. m. 368. p.
- 9./ A Királyhágon tuli területeken a földadó minimuma 69 korona, Borsod megyében, 4 krajcár.
- 10./ Rác Gyula a magyar polgári radikalizmus prominens személye
- 11./ Rác Gyula: Milyen legyen az általános választójog a gyakorlatban. Bp, 1905. 16. p.

- 12./ Mérei Gyula: A magyar polgári pártok programjai
1867-1918. Akadémiai Kiadó, 1971. 192. p.
- 13./ Mérei Gyula: i. m. 247. p.
- 14./ Mérei Gyula: i. m. 278-280. pp.
- 15./ Mérei Gyula: i. m. 326. p.
- 16./ Mérei Gyula: i. m. 151. p.
- 17./ Mérei Gyula: i. m. 166. p.
- 18./ Munkásmozgalom programjai
- 19./ Mérei Gyula: Magyar politikai pártprogramok
1867-1917. Bp, 1934. 216. p.
- 20./ Gonda-Niderhauser: A Habsburgok. Bp, 1977. 292. p.
- 21./ Gonda-Niderhauser: i. m. 292. p.
- 22./ A liga 1905-ben megjelentette Gratz Gusztáv:
Az általános választójog és nemzeti politika;
Krejcsi Rezső: Az általános választójog
elodázhatatlan állami szükségessége;
Gróf Batthyány Ervin: A nép joga, Rácz Gyula:
Milyen legyen az általános választójog a
gyakorlatban; "Statisztikai ábrák a hazai
és külföldi választójogról."
- 23./ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt XIII. párt-
gyűlésének jegyzőkönyve. Bp, 1906. 160. p.
- 24./ Népszava 1907 október 11. "Október 10" című
cikke.

- 25./ Concha Győző: Politika és a választójog re-
formja. Bp, /é. n./
- 26./ Jászai-Rácz-Zigány: i. m.
- 27./ Varga Lajos: A Magyarországi Szociáldemokrata
Párt ellenzéke és tevékenysége 1906-1911.
Bp, 1973. 91. p.
- 28./ Varga Lajos: i. m. 93. p.
- 29./ Lesz-e politikai tömegsztrájk? FUV. 1908. dec.
1. Idézi: Varga Lajos: i. m. 104. p.
- 30./ A magyarországi szociálistikus munkásmozgalmak
az 1909. évben. Bp, 1910. 239. p.
- 31./ Varga Lajos: i. m. 112. p.
- 32./ Varga Lajos: i. m. 112. p.
- 33./ Horváth Róbert: i. m. 369. p.
- 34./ Tina István: A választójogi reform küszöbén.
Választójog. Tanulmányok. Bp, 1913.
- 35./ Tisza István: i. m. 139. p.
- 36./ Tisza István: i. m. 148. p.
- 37./ Jászi Oszkár: Az új Magyarország felé. Huszadik
Század 1907. 15. kötet 6. p.
- 38./ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt XVIII.
pártgyűlésének jegyzőkönyve. Bp, 1911.
152. p.

- 39./ Kunfi Zsigmond: Taktika és erőgyűjtés.
Szocializmus 1910-11. 9. k. 112. p.
- 40./ Kunfi Zsigond: i. m. u. o.
- 41./ Szabó Ervin válogatott írásai. Bp, 265. p.

BIBLIOGRÁFIA

- 1./ Adler, V: Das allgemeine gleiche, directa
Wahlrecht und Wahlunrect in Österreich.
Wien, 1893
- 2./ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt XIII. párt-
gyűlésének jegyzőkönyve. Budapest, 1906
- 3./ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt XVIII. párt-
gyűlésének jegyzőkönyve. Budapest, 1911
- 4./ A magyarországi szociálistikus munkásmozgalmak
az 1909. évben. Budapest, 1917
- 5./ Ajtai József: A választási reform. Budapest, 1908
- 6./ Arbeiter Zeitung. 1905 november 1.
- 7./ Beér János: Választási rendszerek a felszabadulás
előtti Magyarországon. Jogtudományi Köz-
löny 1949
- 8./ Berecz Sándor: A tökéletes választójog. Budapest,
1932
- 9./ Concha Győző: Politika és a válsztójog reformja
Budapest, é.n.
- 10./ Constituciones Europeennes II. kötet. Paris, é.n.
- 11./ Corpus Iuris Hungarice. Magyar Törvénytár.,
Bp, 1947

- 12./ Deák Ferenc - Kossuth Lajos: Párbeszéd a kiegyezésről. Magvető Kiadó, Budapest, 1981
- 13./ Dolmányos István: Mezőfi és a koalíció. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960
- 14./ Dolmányos István: A magyar parlamenti ellenzék története. 1901-1904. Akadémiai Kiadó Budapest, 1963
- 15./ Dományos István: A koalíció az 1905-1906. évi kormányzati válság idején. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.
- 16./ Dolmányos István: A századelő politikai történetének alapkérdései, különös tekintettel a koalíciós kormányzásra. 1906-1911. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978
- 17./ Engels, Fr: A munkásosztály helyzete Angliában.
MEM.
- 18./ Engels, Fr: A német parasztháború. MEM
- 19./ Erényi Tibor: Az MSZDP 1914 előtti tevékenységéről.
Munkásmozgalomtörténeti Tanulmányok.
Kossuth Kiadó, Budapest, 1961
- 20./ Erényi Tibor: Az MSZDP a magyar politikai életben 1898-1918. Kossuth Kiadó, Budapest, 1964
- 21./ Erényi Tibor: Fejezetek a szövetségi politika történetéből. Justh és a Szociáldemokrata Párt. Elméleti és Módszertani Tájékoztató 10. szám, Budapest, 1973

22./ Ferenczi Imre: A választójogi javaslat és az ipari munkások. Budapest, 1973.

23./ Hanák Péter: A dualizmus válságának problémái a XIX. század végén. Történelmi Szemle, 1959/1

24./ Hanák Péter: vizsgálatai és álláspontja az MSZDP első kongresszusának 75. évfordulója alkalmából rendezett tudományos tanácskozások. Párttörténeti Közlemények, 1966

25./ Hársfalvy Péter: A választójog Magyarországon História, 1981/2

26./ Horváth Róbert: A magyarországi választások a statisztikák tükrében. Állam és Igazgatás, 1953/3

27./ Garami Ernő: A választójog és a tömegsztrájk. Budapest, 1973

28./ Georg, Franz: Liberalizmus. München, 1955

29./ Gonda-Niederhauser: A Habsburgok. Gondolat Kiadó, Budapest 1977

30./ Grak Gusztáv: A dualizmus kora. Magyarország története 1869-1918. Budapest, 1934, I-II. kötet.

31./ Jászi Oszkár: A demokrácia jövője. Budapest, 1906.

32./ Jászi-Rácz-Zigány: A választójog reformja és a magyarság jövője. Budapest, 1908

33./ Jászi Oszkár: A nemzetiségi kérdés és a magyarság jövője. Budapest, 1911

34./ Kalmár I. György: Szociáldemokrácia, nemzeti és nemzetiségi kérdés. Magyarországon 1900-1914. Akadémiai Kiadó, Budapest 1976

35./ Képviselőházi napló megfelelő kötetei 1867-1914 közötti években

36./ Kristóffy József: Az általános választójog. Budapest, 1912

37./ Kristóffy József: Magyarország kálváriája. Az összeomlás utja. Budapest, 1927

38./ Kunfi Zsigmond: Taktika és erőgyűjtés. Szocializmus, 1910-1911

39./ Magyar Munkásmozgalomtörténet Válogatott Dokumentumai I-II-III. kötet, Szerkesztette: Mucsi Ferenc, S. Vince Edit, Szikra Kiadó, Budapest

40./ Méhely Kálmán: A választójogi reform és az iparosok. Tanulmányok, Budapest, 1913

41./ Mérei Gyula: Magyar politikai pártprogramok. 1867-1914. Budapest, 1934

42./ Mérei Gyula: A polgári radikalizmus Magyarországon. 1900-1919. Budapest, 1947

- 43./ Mérei Gyula: A magyar polgári pártok programjai
1867-1918 Budapest, 1971
- 44./ Morton, A.L.: Az angol nép története I-II. kötet
Budapest é.n.
- 45./ Muczi Ferenc: A Kristóffy-Garami paktum. Akadémiai
Kiadó, Budapest, 1970
- 46./ Nagyné, Szegvári Katalin: Adalékok az 1905. évi
választójogi törvénytervezet történe-
téhez. Jogtörténeti Tanulmányok. 1972/1
- 47./ Nemes Dezső: Az 1903-1906. évi kormányzati válság
és az MSZDP választójogi harca.
Párttörténeti Közlemények, 1970/1.
- 48./ Nemes Dezső: A koalíciós kormányzat és a Szociálde-
mokrata Párt tevékenysége Párttörténeti
Közlemények, 1972/3-4
- 49./ Nemes Dezső: Az MSZDP választójogi harca 1911-1913.
Párttörténeti Közlemények, 1973/1
- 50./ Népszava, 1907. október 11.
- 51./ Pascand, L.: De l'organisation communale et
municipiale en Europe. Paris, 1877
- 52./ Pölöskei Ferenc: A Függetlenségi Párt kettészaka-
dása és a koalíció felbomlása 1909.
Századok, 1961/4-5

- 53./ Pölöskei Ferenc: A koalíció felbomlása és a Nemzeti Munkapárt megalakulása. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963
- 54./ Pölöskei Ferenc: Az elfelejtett Justh Gyula. Kortárs, 1969/5
55. Pölöskei Ferenc: Kormányzati válság és a parlamenti ellenzék 1910-1914. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970
- 56./ Rácz Gyula: Milyen legyen az általános választójog a gyakorlatban. Budapest, 1905
- 57./ Réz Mihály: A választási jog. Gróf Andrássy Gyula választójogi tervezete. A kor szelleme és a választójog. Tanulmányok, Budapest, 1913
- 58./ Rosa Luxemburg és az orosz forradalom. Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Állam és Jogtudományi Kar, Tudományos Szocializmus Tanszék. Budapest, 1982.
- 59./ Ruszkai Miklós: Az 1945 előtti magyar választások statisztikája. Történeti Statisztikai Közlemények. 1958/1-2.
- 60./ Ruszoly József: A választási biráskodás Magyarországon 1848-1948. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1980

- 61./ Szabó Ervin: Az ipari munkásság hullámlása.
Adatok a választójog kérdéséhez. Budapest, 1913
- 62./ Szabó Ervin: Válogatott írásai. Kossuth Kiadó,
Budapest, 1958
- 63./ Szász Zoltán: Egy haragos Habsburg szfinx: Ferenc
Ferdinánd trónörökös. História, 1982/4-5
- 64./ Szivák Imre: Országgyűlési képviselőválasztás, a
curiai biráskodás codexe. Budapest, 1901
- 65./ Somogyi Éva: Választójog és parlamentarizmus
Ausztriában 1861-1907. Akadémiai Kiadó,
Budapest, 1968
- 66./ Tisza István: Az osztrák képviselőház. Az osztrák
képviseleválasztás. A német képviselő-
választás eredménye. Hieronymi és a
választójog. A választójog reformja és
az ipari munkások. A választójogi re-
form küszöbén. Az általános választó-
jog és a dinasztia. Tanulmányok, Buda-
pest, 1913
- 67./ Tokody-Niederhauser: Németország története.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972
- 68./ Tomcsányi Móric: Magyarország közjoga. Budapest,
1943

- 69./ Varga Lajos: Az MSZDP választójogi taktikájának ellenzéki bírálata. Tudományos Szociá-
lizmus Tanszék. 8. szám, Szeged, 1970
- 70./ Varga Lajos: A szociáldemokraták követségi politi-
kája a koalíciós kormány idején 1906-
-1909. Párttörténeti Közlemények, 1972/2
- 71./ Varga Lajos: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt
ellenzéke és tevékenysége. Akadémiai
Kiadó, Budapest, 1973
- 72./ Vargyai Gyula: Nemzetiségi kérdés és integráció.
Adalékok Jászi Oszkár nemzetiségi
koncepciójának értékelésében. Pécs,
1975 Studia Iuridica Auctoritate Univer-
sitatis. Pécs Publicata
- 73./ Zsigmond László: Franciaország. Kossuth Kiadó,
Budapest, 1969
- 74./ Vázsonyi Vilmos: A választási elv a külföldi köz-
igazgatásban. Budapest, 1891
- 75./ Vázsonyi Vilmos: Miért kell és milyen legyen a
választójog reformja? Budapest, 1917
- 76./ Vázsonyi Vilmos: beszédei és írása, Budapest, 1927
- 77./ Victor Adlers Aufsätze, Reden un Briefe. Wien,
1929

Összegzés

Választás és politika, politika és választójogi formák - ezen párhuzamvonás magától értetődő mivolta is mutatja a szoros összefüggést, amely a politika és a választás illetve választójogi küzdelmek között fennáll. Talán egyetlen olyan normacsoportja sincs a jogrendszernek, amely annyira közvetlenül kapcsolódna a mindenkori viszonyokhoz, mint a választójog. Nincs olyan politikai hatalom, amelynek számára közömbös lenne a képviseleti szervek összetétele. Az pedig, hogy ez az összetétel hogyan alakul - függ többek között a létrehozás módját meghatározó választójogi formáktól.

A polgári társadalomban uralkodó politikai csoportok mindenkor olyan választási rendszert akartak kialakítani, amely maximális lehetőséget adott a társadalom manipulálására, s ugyanakkor bizonyította a hatalomgyakorlás demokratikus voltát is, s arra is lehetőséget adott, hogy a kormánypártok megtartsák parlamenti többségüket. Az ellenzéki politikai erők, pártok, a választási rendszer olyan átépítésére törekedtek, amely csökkentette a kormánypárt manipulációs lehetőségeit, lehetővé tette, hogy minden társadalmi erő tényleges súlyának megfelelően legyen képviselve a parlamentben.

A választójog története polgári viszonyok között ennek a politikai harcnak története. A választójogi normák tehát a jogrendszeren belül a legközvetlenebbül fejezik ki a társadalom politikai viszonyait. Éppen ezért nem lehet a választójogot önmagában vizsgálni és a politikai viszonyoktól függetlenül érzékelni és szemlélni. Egy választójogi megoldás adott feltételek között szolgálhatja a társadalom haladását, minden társadalmi réteg megfelelő képviselőhöz jutását. A politikai viszonyok változásával viszont ugyanez a forma retrográdá, antidemokratikussá, haladásellenessé válhat, s égető szükség lesz megváltoztatására.

Munkánk elkészítése során a fentiek hangsúlyozása volt a célunk, s annak bemutatása, hogy Magyarország rendkívül rövid önálló léte idején - 1848-49-ben - a választójog vonatkozásában is utolérte - egy-egy esetben túl is szárnyalta - a haladás élvonalában lévő nyugat-európai országokat. S amikor a politikai viszonyok változása szükségessé tette a választójog reformját, a függő helyzet, a kiegyezés merev és törékeny épületét óvó kormánypárti politika nem a haladás irányában tett változtatásokat a választójogi törvényen, hanem éppen visszalépést jelentett a módosítás.

Ilyen jelenséggel Nyugat Európában is találkozunk, s ahogyan itt, úgy Magyarországon is harcba állítja az ellenzéki pártokat - közöttük természetesen a munkáspártokat is - a negatív jellegű változtatás.

Lehetséges, hogy értekezésünk - megjelölt témájával ellentétben - túlságosan sokat foglalkozik a Nyugat Európában folyó választójogi küzdelmekkel, de azt a célunkat, hogy bemutassuk: ezen országokban is csak a XIX. század végén jelentkeznek a valódi eredmények - csak így láttuk elérhetőnek. Ami jelen dolgozatban sem világos egészen - s e vonatkozásban tényleg nem haladja meg az általa feldolgozott szakirodalom szintjét - az a szociáldemokraták a választójogot minden fölé és elé helyező politikája, amelyért valóban mindenre "darabont"-ságra és paktum-politikára egyaránt hajlandók voltak.

A két világháború között is nagyon érdekesen alakult hazánkban is a választójog problémája, azonban egyenlő, titkos, választásokról csak a háború lezárása után lehet beszélni.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	I-IV.
I. Választójogi formák és reformok valamint a munkásság választójogi küzdelmei néhány nyugat-európai országban	1.
II. A választójogi küzdelmek alakulása Magyar- országon, és a Szociáldemokrata Párt álta- lános választójogért folytatott harca . .	40.
Jegyzetek	77.
Bibliográfia	84.